

Rákóczi Hírlevél

II. RÁKÓCZI FERENC ÉS KORA

Epilógus

Kaszás e földön az halál

Ének a porcióról

AZ ELTAPOSOTT TŰZCSÓVA, A HARMADIK JÁVORNOKI

Rákóczi és Károlyi

Rákóczi-szobrot avattak Yerres-ben

2010 október

tizenötödik megjelenés

ASZTALOS MIKLÓS

II. RÁKÓCZI FERENC ÉS KORA

HARMADIK FEJEZET Rákóczi Törökországban

Rákóczi egész életműve a magyar nemzet és az idegen dinasztia érdekellentétére épült fel. Ez a történelmi mű is ebből a szempontból nézi az eseményeket s nem alaptalanul a magyar-német gyűlöletben látja a közeli évszázadok legjellemzőbb sajátosságát. Ez a mű Rákóczi történelmi öngazolása s egyben a legközvetlenebb kulcs élettörténete megközelítéséhez is.

A vallásos elmélyülés, az irodalmi munkálkodás mellett még a körötte felbukkanó idegenekben lelte örömét a magára maradt s a magyar környezete elől önmagát elzáró fejedelem. Igen helyesen állapítja meg Szekfű, hogy egyetlen trónkövetelő sem tudja elkerülni, hogy ne csatlakozzanak hozzá oly önérdéküket kereső emberek, kik az emberi társaságot kerülik, legtöbbször azért, mert az kivetette őket magából.

Nem kerülte el ezt a fátumszerű sorsot Stuart III. Jakab sem, miként nem kerülte el azt Rákóczi sem. Kalandorok bukkantak fel, akik bizalmába férkőztek s aztán eladták terveit a császári követnek; vagy pedig külföldi követségekre vállalkoztak, azokon mitsem értek ugyan el, vagy épp bajt okoztak, de a költségeiket saját háztartásától megvonó s földi javakban korántsem dúskáló Rákóczival busásan megtérítve, maguknak fényűző életet teremtettek.

Az első kalandor, aki Konstantinápolyban felbukkanva, Rákóczit sem kerülte el, bizonyos angol, Ploutman nevű szélhámos volt, aki valamely török tartományban polgári életre vágyó gazdag kalózok számára akart telepet alapítani. Ez az ember 1725-ben bukkant fel. Eddig Párisban Le Bon és Máriássy, Lengyelországban Jávoroka Ádám ezredes látták el Rákóczi érdekei képviselését. 1725-tel fordul a fejedelem egyre inkább az idegenek felé.

1727 elején jelent meg udvarában egy dán származású mérnök, Bohn Pál Vilmos. Rákóczi titkárnak alkalmazta ezt a minden hájjal megkent kalandort, aki első perctől kezdve fizetett kéme volt Dirling császári követnek.

A kalandorok sorából messze kiemelkedett nagyvonalúságával egy egykorú orosz ezredes, Vigouroux. Ez a vakmerő kalandor 1726 augusztusában jelent meg Rákóczinál Rodostóban, felnőtt fia és egy Baraillon nevű francia társaságában. Bár a francia követ figyelmeztette Rákóczit, hogy Vigouroux érkezéséről ő mit sem tud, tehát legyen óvatos, de Rákóczi ezzel nem törődött. Rákóczi nem hitt a gyanúsításoknak. D'Andrelez arra is figyelmeztette, hogy a magyar születésű Ibrahim efendi, aki Rákóczi portai ágense volt, gyanús. Rákóczi ennek a figyelmeztetésnek sem adott hitelt, pedig a kitűnő renegát rendszeres díjazást kapott Dirlingtől hírszolgáltatásáért.

Vigouroux és a sokkal jelentéktelenebb Baraillon, miként előbb dán kollegájuk is, a fejedelem rábeszélésére áttértek a katolikus hitre s ezzel szedték le Rákóczit a lábáról. Vigouroux lett csakhamar a fejedelem legbizalmasabb embere s éveken át állandóan útban volt a különböző európai udvarokban, hogy Rákóczi visszatérését szorgalmazza. Semmi eredményt nem tudott felmutatni, viszont Rákóczi előtt egyre nőtt megbecsülésben. Az utolsó években teljesen a kezébe kerítette a pénzügyek vezetését. Ő lett a fejedelmi titkárok és tisztek tanácsának elnöke. Ez a kitűnő férfiú annyira behálózta Rákóczit, hogy az kedvéért még belső udvari magyarját, Kovács titkárt is száműzte egy ízben Drinápolyba. Vigouroux behálózta a gyanútlan Ilosvay Jánost is s miután egy kompromittáló iratot csikart ki belőle, annyira a kezében tartotta, hogy ezután állandóan értesült tőle Rákóczi egyéb ügynökeivel való titkosírású levelezésének tartalmáról is. Mondanunk sem kellene, hogy ez a férfiú is már a második héten felajánlotta szolgálatát Dirling császári követnek s állandóan értesítette őt Rákóczi és a francia követ érintkezéseiről.

Rákóczi, amikor a keresztény világba való visszatérés lehetősége egyre jobban lezárult előtte, újabb gondok szakadtak. Eddig mentes volt a családi gondoktól, azok inkább csak anyagi vonatkozásokban terhelték. Most egyszerre csak a nyakába szakadt a kisebbik fia s ezzel pár évre tervezgetései jórészt családi természetűekké váltak.

1727 április elején értesült, hogy kisebbik fia, György, akit életében még nem látott, Párisból elindult hozzá Rodostóba. A fiatal huszonhat éves - herceg itáliai útján szökött meg kísérőitől s előbb Párisba ment, majd onnan az ifjabb Vigouroux kíséretében sosem látott atyjához utazott Rodostóba.

György herceg csinos és jó megjelenésű ifjú ember volt. De Bécsben nem sokat tördtek a nevelésével s mint Mikes írja: "a tudomány föl nem ékesítette, a jó nevelés föl nem cifrázta." Szerette az élet örömeit s az élet komoly oldalával szemben ép oly értelmetlenül állt, mint annak idején Bécsben a váratlanul maga lábára állított siheder apja.

A fejedelem túláradó szeretettel fogadta fiát. Politikai pályát szánt neki s ezért azonnal hozzáfogott, hogy hiányos nevelését pótolja. A filozófiát író Kiss István, Mikes Kelemen és bizonyos György deák voltak körülötte s igyekeztek pótolni hiányos ismereteit. Apja annyira a kedvére járt, hogy még a már abbahagyott vadászgatást is újra kezdte kedvéért. Elvitte a jedzsikói fürdőre is. De a szigorú életrendet neki is be kellett tartania s járhatta ő is a "baráttáncot." Sóvárogra emlékezett vissza a szíves bécsi és itáliai lánykákra, asszonyokra s a török világ asszonytalanságában sehogyan sem találta meg a helyét.

Rákóczi látta ezt előre s mivel fiának azonnal szerepet szánt politikai terveiben, már megérkezése előtt arra gondolt, hogy összeházasítja a néhai moldvai hoszpodár, Rakovicza Mihály ifjú özvegyével s így talán Moldva fejedelmi székére is tudja helyeztetni. Ez a terv azonban Ghica Gergely fejedelemmé tételével elvesztette időszerűségét. Ekkor lengyel házasságra gondolt. Szieniavszkijné 1726-ban előzvegyült s a régi szerelem ismét összehozta a két elárvult embert. Sűrű levelezés folyt az özvegy és Rákóczi közt s Rákóczi most arra gondolt, hogy fiát Szieniavszkijné özvegy leányával, Dönhoff gróf özvegyével házasítja össze.

Rákóczi György, akit megérkeztetők apja makoviczai herceggé nevezett ki, nem bírta egy félévnel tovább atyja udvarának rideg kimértségét s "mértéken felüli" vallásosságát. Visszakiváncozott Franciaországba. A fejedelem belátta, hogy fiát nem tudja visszatartani. Vigouroux-val elintéztette, hogy fia megkapta Versailles-től az útlevelet s a porta is hozzájárult a távozásához. Párisban egy ideig ugyan húzódoztak, tartottak tőle, hogy a nyughatatlan természetű György herceg kellemetlenségeket fog okozni a bécsi udvarral szemben. 1728 március 23-án éjjel indult vissza Franciaországba a makoviczai herceg, akinek további anyagi támogatása a szegény fejedelem nyakába szakadt.

A herceg távoztával ismét mély csend ült Rodostóra és a fejedelmi házra. A francia követ, D'Andrelez is meghalt s Rákóczinak ezzel megszakadt az összeköttetése a francia követséggel is. Utódának, Louis Saveur de Villeneuve marquisnak utasításában semmi sem volt már Rákóczi személyét illetőleg. Megismétlődtek azok a bajok, amik Bonnac idejében úgy bántották Rákóczit s a teljesen megoldhatatlan etikettekérdés lehetetlenné tette, hogy kettőjük közt komolyabb érintkezés alakuljon ki. De ebben a mély szélcsendben is minden lehetőségre felfigyelt Rákóczi s a soissonsai kongresszus alkalmából nem késett a hűséges Le Bon (nem azonos a dán Bohn-nal) emlékiratban fordulni XV. Lajoshoz s a westphaliai békéig visszamenőleg bizonygatni Rákóczi Erdélyre való jogait.

A kétes távolban levő erdélyi remények kergetése közben Rákóczi, fia Párisba térte őta, realisabb tervekkel kezdett foglalkozni. Valami modus vivendi keresett, amely biztosabb alapokra helyezze mind a maga, mind a fia jövőjét. Mivel Törökország elhagyására különben semmi reménye sem lehetett, arra gondolt, hogy politikai házasságot fog kötni - nem a fia, hanem ő maga.

A fejedelemségét veszítette s a körülmények folytán párt nélkül maradt trónkövetelőben fia jövője érdekében előtérbe lépett az apai gondoskodás vágya. Láttá, hogy fiának nincs biztos életalapja. Nem örült fia szökése hírének, de annak megtörténte után vállalta a következményeket. Olyan lehetőséget keresett tehát, amely mellett elvet feladása és feje meghajtása nélkül rendezheti a császár-királyjal szemben fennálló rendezetlen viszonyát s ezzel biztosíthatja fia jövőjét. Szíve teljes melegével fogott új terve kiviteléhez. Az atyai szív áttört mindenben s mivel látta, hogy a császárral való kibékülés nélkül fia jövőjét nem biztosíthatja, tisztességes keretek közt erre is hajlandó lett volna.

Rákóczi ezt a főhajtás és elfeladás nélküli kibékülést a maga megfelelő házassága révén vélte elérhetni. Régi ismerősére gondolt, akihez sok ifjúkori kellemes emlék fűzte, Jablonovszka Konstantina hercegnőre.

A hercegnő nagy vagyon ura volt s vérszerinti rokona volt az egykori lengyel királynak, Leszcinszkij Szaniszlónak. A hercegnő nem utasította vissza az ötvenharmadik életében járó fejedelem ajánlkozását, csak azt kötötte ki, hogy rendezze előbb ügyét a császárral, mert addig semmi ígéretet nem tehet neki.

Rákóczi 1729 nyarán Vigouroux-t és a Konstantinápolyban lézengő német tudományos kalandort, Bachstrom doktort, elküldte Lengyelországba és Poroszországba, hogy vigyék dűlőre házassági tervét.

A következőt kellett volna elérniök. Ágost lengyel király kérje ki Rákóczit a portától, hivatkozva arra, hogy oly érdekek kötik őt Rákóczi lengyelországi tartózkodásához, amelyek a porta érdekeivel is megegyeznek. Ha Rákóczi már Lengyelországban lesz, akkor Ágost biztosítsa a császárt, hogy Rákóczi részéről többé semmiféle veszély nem fogja fenyegetni. Hogy pedig ne legyenek anyagi gondjai, erről a Jablonovszkával kötendő házassággal fog Rákóczi gondoskodni.

Fia ügyét úgy kívánta rendezni, hogy György herceg a gazdag Dönhoffnét, Szienvavszkijné leányát vegye el.

Ha mindezt Vigouroux Lengyelországban elintézte, akkor a berlini udvarban ki kellett volna járnia, hogy a porosz király adja tudtára a császárnak Rákóczi őszinte békülési szándékát s kérje, hogy a császár járuljon hozzá, hogy ő és fia Lengyelországba mehessenek. Ismerje el a császár őt erdélyi fejedelemnek s fiának adja oda a bargauai őgrófságot és a nellenburgi landgráfságot évi minimális 200.000 tallér jövedelemmel. Rákóczitól ezek fejében ne kérjen hűségesküt, arra azonban hajlandó Rákóczi, hogy Lengyelországba érkezve egy tiszteletteljes levélben kifejezze a császár előtt hódolatát.

Rákóczi feltételei megszabásánál még mindég abban a hitben élt, hogy nem jelentéktelen személy, hanem olyt jelent s hogy ajánlata arányban áll azzal, amit kér. Kétségtelen, hogy Bécs még mindég tartott tőle és épp ezért figyeltette is minden lépését. De ennyire veszélyesnek, hogy ilyen alkuba belemenjen, még sem tartotta.

Rákóczi követei először Jablonovszkát keresték fel, aki késznek nyilatkozott arra, hogy egyengeti Rákóczi visszatérésének útját. A házasságról idő előtt nem akart nyilatkozni. Maga a hercegnő ajánlotta az ügyet a lengyel király s egyben szász választófejedelem drezdai miniszterének, Manteuffelnek jóindulatú figyelmébe. Erre annál is inkább szükség volt, mert Szienvavszkijné, Lubomirskij Erzsébet hercegnő, március 22-én már elhunyt s így Rákóczi ügyének nem volt egy pártfogója sem a lengyel-szász udvarban. Szienvavszka halála súlyos csapást mért György herceg és Dönhoffné házassági tervére is. Az anya sürgetése nélkül - mint Szekfü írja - a leány nem volt hajlandó sorsát egy földönfutóhoz kötni.

Rákóczi pontosan előkészítette követi küldetését s a porosz király, a lengyel hercegnő és a szász miniszter jóakarattal is kezelték a kérdést, de a tetszetős terv mégis teljes kudarcba fulladt. Savoyai Eugen herceg ugyanis kijelentette, hogy a császár lázadóval nem alkudozik s az udvar a porosz király közbenjárását nem fogadja el. Rákóczi, aki, mint azt a bécsi udvar vélte, egy végtelen gonoszítottakkal bemocskolt lázadó, örökös urától és királyától legfeljebb feltételnélküli kegyelmet kérhet, de alkut nem kezdhet.

A házassági tervek s ennek kapcsán az apa Törökországból való elszabadulása s a fiú jövőjének biztosítása, kútba estek. Jablonovszka nem is gondolt arra, hogy Törökországba költözzék. Dönhoffné is inkább más udvarlását fogadta.

Az így szomorú véget ért 1729. év keserűségét betetőzte, hogy a porta majdnem felére szállította le Rákóczi addig élvezett évdíját. Hogy fiát és a bujdosókat mégis támogathassa, a szegény fejedelem eladta lovait és vadászfelszerelését. Ezzel feladta egyszer és mindenkorra az egészségére oly hasznos utolsó világi szórakozását is.

Egyetlen szórakozása a fűrés-faragáson, festegetésen, olvasáson, Sibrikkel való biliárdozáson kívül az irodalomba való elmélyülés volt.

Rákóczi irodalmi munkásságát már nagyjában ismerjük. Ennek gerince a "Histoire des révolutions de Hongrie, ou l'on donne une idée juste de son legitime gouvernement" című Hágában 1739-ben napvilágot látott hatkötetes mű, amely mint alcíme is mondja, Magyarország törvényes kormányzatának eszméjét szolgálta. Ebbe a műbe van beillesztve a "Memoires du Prince François Rákoczy sur la Guerre de Hongrie depuis l'année 1703 jusqu'a sa fin", amelyet mi előadásunk során Rákóczi emlékirata névvel idéztünk. Keletkezésének időrendjében részben megelőzte ezt a két művet a "Confessio peccatoris", az "egy bűnös vallomása", amit a fejedelem latinul írt s amelyet Önéletrajz címmel idéztünk. Ez a vallomás a fejedelem élettörténetét a szabadságharc eseményeinek mellőzésével 1719-ig adja elő. Ebbe a műbe van beillesztve Rákóczi két elmélkedése. Egyik az emberi természet megújulásáról, a másik Lukács evangéliumáról szól. Ez utóbbi műnek különösen nagy irodalomban van összehasonlítható irodalomtudományunk elsősorban Rákóczi és a janzenizmus egymáshoz való viszonyát igyekszik újabban nagy szorgalommal tisztázni. Írt Rákóczi egy, a szent áldozás előtt és után való 32 elmélkedésből álló táborigény-sorozatot. A politikai végrendeletét, amelyet fiai számára írt s amin 1725 körül dolgozott, már szintén említettük (Testament politique). Rákóczi nagyon gondosan és alaposan dolgozott s tudjuk, hogy egyes tárgy tíztizenkét éven át is foglalkoztatta.

Nem foglalkozván irodalomtudománnyal, nem vállalkozhatom Rákóczi irodalomtörténeti méltatására. Mivel azonban ez egy róla szóló könyvből el nem hagyható, legyen szabad idéznem az egészen korszerű irodalomtörténetet író Szerb Antal könyvéből Rákóczira, az íróra vonatkozó megállapításokat:

"Megrendítő és kultúrált vallásosság inspirálta II. Rákóczi Ferenc latin nyelvű önéletrajzát. Ez a mű is a gondviselés igazolása, de itt egy fejedelmi lélek, aki végső magányosságra jutva, már levetett magáról minden földi kicsinyességet, elmélkedik a nagyobbyszerű, fejedelmi gondviselésről.

A fejedelemből, amikor önéletrajzát írta, már kihervadtak azok az aktív tulajdonságok, melyek egy felkelés izzó középpontjává tették. Megmaradt az igazi egyénisége, a sors által rákényszerített kifelé forduló attitűdök nélkül: zárkózott, csak önmagának és Istennek megnyilatkozó, mérhetetlenül szemérmes és mérhetetlenül érzékeny lélek, aki Szent Ágoston-i módra évtizedeken át expiálja magába szállással az apró botlásokat, amelyeket világibb fiatal korában elkövetett, vagy elkövetni vél.

Önéletrajzának ihletője és formaadó mintaképe Szent Ágoston Vallomása. Mint a nagy Confessiók, az övé sem én-formában, hanem te-formában játszódik le: a főszereplő az isteni jószág, aki végtelen kegyelmében mindent előre elrendezett az emberi lélek javára. Különös epika jön így létre, minden elbeszélő mondatot két-három meditatív, Istenre vonatkozó mondat követ: „Zavar fog el, Uram és elpirulok, midőn születésedet és annak körülményeit megfontolom és a magaméra gondolok. Te Isten, teremtőm nekem és a mindenségnek, istállóban születted, én meg palotában; te ökrök és számár közt szegény pásztorok körében, én - a por és a féreg a te színed előtt - udvarjárók nagy csődületében, stb."

A könyv varázsát éppen ez a stílári paradoxon, ez a legyőzött nehézség adja meg: Rákóczinak sikerült egy eseményekben gazdag, aktív fejedelmi életet áttenni a Szent Ágoston-i helyben járó önvizsgálat nyelvére. Ily módon válik a mű a XVII. század szellemének reprezentáns alkotásává. Szintézisre jut benne a század két legfőbb eszmei mozgatója: a Fejedelem ideája és a felújult, barokk vallásosság központi mozzanata, az Isten akaratában, mint a legfőbb fejedelem akaratában való elomló, önmegsemmisítő belenyugvás.

Zrínyi eposza mellett ez a másik magyar alkotás, mely szellemtörténetileg a barokk, vagy inkább a klasszicizmus legmagasabb szintjén áll. Éppen azért, mert ez az írás a fejedelemség ritka, magaslati levegőjén nyílt ki, még sokkal kevésbé alkalmas arra, hogy a mindennapok olvasmánya legyen, mint a Zrínyiasz. Aki Rákóczi sokszínű életének szenzációiban akar részese lenni, máshol könnyebben megtalálja azokat. Bár nagyon sok a rendkívül érdekes részlet az önéletrajzban, mint pl. Rákóczi szökésének mesterei leírása, általában az is hozzátartozott Rákóczi előkelő és önmegtartózkodó lényéhez, hogy elkerülte az elbeszélés érdeklődést lekötő lehetőségeit. "Nem fogom itt elbeszélni", mondja ő maga "azokat az érdekes dolgokat, amelyek élvezetesebbé szokták tenni az elbeszélést, ámbár nem voltam események szűkiben; mert nem a világ fiainak és az érdekesség hajhászainak írok, hanem a Te gondviselésed imádjainak, hogy lássák és csodálják annak nagyszerűségét és megtanulják a benned való megnyugvást."

A tömegetől, az érdekesség hajhászaitól való tudatos elfordulása - az írói öntudat szempontjából rendkívül fontos állomás. Ez az első felismerése annak az ekkortájt keletkező irodalomszociológiai ténynek, hogy kétféle irodalom lehetséges, élite- és közönség-irodalom.

Látjuk, hogy Rákóczi az irodalomban is elhatározó jelentőségű helyet tudott biztosítani magának, ami ismét csak azt igazolja, hogy igen széles érdeklődésű és nagyon átfogó tehetségű ember volt. Messze volt a hétköznapi embertől s már-már a rendkívüliség határait súrolta.

Érdekes az a különbség, amely Rákóczi két könyvtárának összeállítását, a sárospataki és a rodostói között mutatkozik. A sárospataki könyvtár még latin nyelvű, a rodostói már egy vulgáris nyelvet, a franciát favorizálta s egy valóságos kis francia szellemi oázist teremtett a rodostói szürke élet sivatagában. A 112 műből, 290 kötetből álló könyvtár a XVII-XVIII. század fordulójának francia szellemiségét tükrözi vissza. Az ezidőből ismert francia könyvtáraknak legfennebb 25%-a foglalkozott teológiával. Rákóczi törökországi könyvtáránál ez az arány a teológiai irodalom javára nagyon eltolódik. Közel kétharmada könyvtára anyagának teológiai mű. A teológiai irodalom gerincét pedig a vallásosságot elősegítő művek teszik: szent elmélkedések, intelmek. Képviselve van könyvtárában a janzenista irodalom, de a misztika és az okkultizmus is. A versaillesi napok halvány visszfényeként találunk a könyvtárban néhány művet, amely a fejedelmi étellel és a társadalmi neveléssel, a civilitással foglalkozik. Legszegényesebben van képviselve benne a szépirodalom. A janzenizmus felé hajló Rákóczi nem túrta meg maga körül a hiú világi irodalmat. Csak Madame Gomeznek Journées amusantesja, Fénelon Télémaqueja és Szent Teréz önéletrajza képviselte a világi irodalmat. Ezek mellett még a történelem, az útleírás-irodalom és a természettudomány volt képviselve a könyvtárban. A világi tudás könyvei is összhangban álltak a rodostói szent könyvekkel. Mint a könyvtár ismertetője, Zolnai Béla mondja: a könyvtár enciklopédikus tudásanyagot jelentett az Encyclopédie szelleme nélkül. Rákóczi tervszerűen válogatta össze könyveit s közülük elvileg csak a szépirodalom és a felvilágosodás propagandája volt száműzve...

Láttuk, hogy mennyire tehetetlen volt Rákóczi már régtől fogva, de neve, amikor valami ok volt Magyarországon a dinasztiaival szemben való elégedetlenségre, azonnal felmerült a néha nekikeseredő magyarok között. Az 1729. évi országgyűlés teljesen kikapcsolta bécsi kívánságra az országgyűlés hatásköréből a vallási kérdés rendezését. A király a vallási kérdést erre egy osztrákokból álló bizottsággal rendeztette, melynek élén Eugen herceg állt s az a kérdést oly módon rendezte, hogy sem a katolikusok, sem a protestánsok nem voltak véle megelégedve. Szeptember 29-én ezért már magyar elégedetlenség jelent meg Rákóczinál Rodostóban s Magyarországon ismét összefogatott az udvar néhány nyugtalan kurucot. Az elkeseredés pillanataiban fellobbant a különben csendes hazában a Rákóczi-romantika, amely később az ál-Rákóczi személyében élte ki magát, mint ahogy száz és egnéhány évvel később ál-Petőfik népesítették be a romantikus lelkülettel megáldott lakosságú vidéket.

A magyarországi nyugtalanok mellett azonban sokkal inkább lekötötte Rákóczi érdeklődését az, ami az európai nagypolitikában és közvetlen környezetében, Konstantinápolyban történt. Az 1729 novemberében kötött sevillai szerződésben szövetség kötött egymással, Ausztriával szembeni kereskedelmi érdekei megvédésére, Anglia, Spanyol- és Franciaország s kevéssel utóbb Hollandia is csatlakozott a szövetséghez. A császár ellen meginduló háború kitörése valószínűnek látszott. Ebben az esetben Rákóczit mind a török, mind a francia udvar elővette volna. Leszcinszkij Szaniszló, XV. Lajos apósa, aki Ágost várható halála esetére komolyan spekulált a lengyel trón visszaszerzésére, ténylegesen megkereste Rákóczit, gondolva, hogy Ausztria ellen még felhasználhatja a fejedelemségét kereső száműzöttet.

Az európai helyzet kedvezően fejlődött, viszont a török helyzet nagyot romlott. A török seregeket a perzsa sereggel szemben tragikus vereségek érték. A tehetetlen szultán és nagyvezíre ellen kirobbant a török nép elkeseredése. Hiába hirdetett Ahmed szent háborút, elkésített véle s a janicsárlázadás Ibrahim nagyvezírnek életébe, Ahmednek trónjába került. Utóda, unokaöccse, I. Mahmud, letörte a forradalmat s a forradalom vezérét az albán eredetű Padronát 1730 novemberében a divánban lekasztolták. Az új nagyvezír, Topal Ozmán, több mint ötvézezer embert mérszáraltatott le rendcsinálás címén. Törökországban a háborús párt került felül s Ozmán nagyvezírt háborúra kényszerítették a diadalmas perzsákkal szemben. Ozmán belebukott. Új nagyvezír jött. Rákóczi hiába igyekezett békére bírni a portát, tudva azt, hogy a keleten hadat viselő török nyugaton egyidejűleg tehetetlen. A török menthetetlenül belebonyolódott az újabb perzsa-török háborúba s az még akkor is javában folyt, amikor már a rodostói száműzött visszaadta fáradt testét az anyaföldnek s feltisztult lelkét teremtőjének.

Igazolva láthatta Rákóczi 1733-ban az aggodalmait. Mert amikor nyugaton kitört a háború s a francia-spanyol sereg egész Itáliát elfoglalta a császártól, a keleten lekötött török tehetetlenül nézte csak az eseményeket. Hasznavehető csapatai ott vértettek el keleten a perzsa szabadsághősök ellen. Rákóczinak egyetlen haszna mégis lett a török rendszerváltozásból. Az új szultán visszaadta eredetileg élvezett nagyobb összegű évdíját s így anyagi gondjai némileg csökkentek.

Rákóczi látva a török tehetetlenségét s az európai helyzetnek javára fordulását, azt kérte a szultántól, hogy engedje meg neki és társainak, béreljenek földet Havasalföldön és Moldvában, Erdély határán. Arra gondolt, hogy a magyarországi nyugtalanokat itt gyűjti össze s így egy mindég támadásra kész kolóniát hoz össze közvetlenül sóvárgó fejedelemsége határán. A porta azonban Rákóczi, sőt Mikes hasonló kérése elől is mereven elzárkózott. Ezt a császárt provokáló engedményt nem merte a legyőngült török hatalom megadni, viszont Rákóczit sem engedte ki kezei közül, hogy mégis sakkban tartsa véle félelmetes ellenfelét, Bécsset.

Aggasztotta Rákóczit a Lengyelországban élő néhány emigráns lehetetlen anyagi sorsa is. Bohnt, a császári kémeket akarta Lengyelországba küldeni, de egy közbejött hírre visszahívta. Bohn viszont azt hitte, hogy a fejedelem rájött árulására s szolgálata jutalmául órnagyságot kért a császártól. De Rákóczi visszatartotta s a császári követség is célszerűbbnek tartotta, ha egyelőre Rákóczi szolgálatában marad.

1732-ben avatkozott be Törökország sorsának irányításába a század egyik legnagyobb kalandora, az előkelő francia grófi családból származott és renegáttá lett Bonneval pasa. Egy ideig császári tiszt volt, de világraszóló botrányai után, megtelve savoyai Eugen iránti mérhetetlen bosszúvágygal, 1729-ben Törökországban kötött ki. A hamar renegáttá lett Bonneval, aki időközben a török tüzérség főfelügyelője lett, 1732-ben került közelebbi viszonyba Rákóczival. Bonneval becsülete akkor kezdett nagy lenni, amikor a nyugati háborúk kapcsán egyedül tőle függött, hogy a török megtámadja-e a császárt vagy sem. Bonneval terveiben részt juttatott Rákóczinak is. Rákóczi szerencsétlenségére, mivel Rákóczi nem érintkezett Villeneuve francia követtel, az pedig Bonnevalal nem akart nyilvánosan érintkezni, a közvetítést a három német-ellenes háborús tervkövác között a császári kém, Bohn végezte. Ez lett Rákóczi utolsó keserű csalódása, mert halála előtt megtudta, hogy hosszú éveken át egy kémre pazarolta bizalmát s az előtt bontogatta ki legbensőbb terveit, elgondolásait.

Mielőtt néhány sorban még összefoglalnánk Rákóczi Bonneval és Villeneuvevel kapcsolatos utolsó háborús tervezetét, meg kell állnunk egy dátum mellett. 1732 október 27. Ezen a napon készítette el a fejedelem végrendeletét. Már ötvenhetedik évében volt, hosszú évek óta kínozta a köszvény. Megállt egy időre az elmúlás gondolatánál s papírra vetette utolsó szuverén akaratát, végső rendelkezését.

Végrendeletét címei felsorolása vezeti be: "Én Ferenc, a Te kegyelmességedből oh Istenem! Erdélyországnak keresztén fejedelem, Rákóczi-Fejedelem s a Római Szent-Birodalom Fejedelme, Magyarország Részeinek Ura, Székelyek Grófja, Munkácsi és Makoviczai Herceg, Sárosvármegye örökös főispánja, Sáros-pataknak, Tokajnak, Regécznek, Szerencsnek, Ledniczének, Somlyónak, Ecsednek és Ónodnak örökös Ura stb.". Majd hálát ad az Istennek, hogy oly országba vezetett, mely lelkével és természetes büszkeségével annyira ellenkezik s hogy meglátogatta őt mindennemű szomorúságokkal, ellenkezőkkel, üldözésekkel, gyaláztatásokkal és rágalmaztatásokkal, mert így adatott alkalom arra, hogy büszkesége megtörjön s hogy lemondjon az emberi elme hiú számításairól s szemét egyedül Istenre fordítsa.

Megjegyezi, hogy egyrészt romló állapota, másrészt a sok járvány miatt készíti végrendeletet s bár oly országban él, ahol nem tudja megadni végrendeletének a hitelességhez kívánatos rendtartásokat, mégis reméli, hogy akaratát megtartják. Reméli azt is, hogy külön latin nyelvű végrendeletének is eleget fognak tenni, amelyben a Törökországban levő értékeiről rendelkezett. Jelen végrendelete Franciaországban levő javairól intézkedik.

Legelőször arra kérte a francia királyt, hogy ne engedje, miszerint fiát a jaroslói birtokhoz való jogából kiforgassák. Ezt a birtokot XIV. Lajos vette neki, a fejedelemnek s csak bizonyos okokból van az Szieniavszka nevére írva. Rákóczi a háború után elzálogosította a birtokot nevezett hercegnek. Attól tart tehát, hogy ez a két körülmény lehetőséget nyújt arra, hogy fiát e jogból kiforgassák.

Másodszor fiára hagyta azt az évi 6000 livresi évjáradékot, amelyet a Brenner által 600.000 livre névértékű kötvényből 82.000 livrere csökkentett tőke hozadéka gyanánt élvezett.

Hivatkozott arra, hogy XIV. Lajos évi 40.000 livret biztosított a Rákóczival emigrált nemesek részére, amelyet az újabb rendeletek eltöröltek. Jogát erre az összegre is fenntartotta s szintén fiára, Rákóczi György makoviczai hercegre hagyományozta.

Mivel remélte, hogy XV. Lajos eleget tesz elődje kötelezettségeinek, tehát ennek az összegnek terhére százezer livret hagyományozott egyházi célra, valamint udvari embereinek; míg a tisztek nyugdíjára ígért összegből 42.000 livret hagyományozott gr. Csáky Mihálynak, br. Zay Zsigmondnak, Krucsay Istvánnak, Máriaissy Ádámnak és Pápay Gáspárnak. Az előbb említett százezer livre körül járó összegből tíz-tízret udvarmesterére, Sibrik Miklósról és főkamarsárára, Zagoni Mikes Kelemenre hagyott.

Arra az esetre, ha XV. Lajos még több adósságát fizetné meg, az összeg Györgyöt illeti oly kötelezettséggel, hogy ha lenne Rákóczi Ferencnek törvényes tartozása, azt fizesse ki. Az 1701 előtti időkből származó adósságairól úgy intézkedett, hogy azok megfizetése birtokai új tulajdonosait illesse.

Végrendelete végrehajtásával, mivel kihalt minden család, amelyből származik (Rákóczi, Zrínyi, Báthory, Frangepán, Lorántffy, Gerendi családok) s XV. Lajos nem is emlékezhetik rá, hisz egész kis gyermek volt, amikor őt láthatta; barátait, Bourbon herceget, Charolois grófort, Du Maine herceget és Toulouse grófját bízta meg. Ezeknek ajánlotta figyelmébe neveltjét, Louis Molitard francia nemest, valamint francia komornyikjait és szolgáit, mivel ő nem tudja hátralévő napjait biztosítani.

A végrendelethez két levelet csatolt a fejedelem. Az egyik a nagyvezírhez szólt s azt kérte benne, hogy holt tetemét édesanyja mellé temessék s hogy a vele volt magyarok "minden háborgatás nélkül bátorságosan követhessék más országokra útjokat, vagy akiknek tetszeni fog, e birodalomban bátran megmaradhassanak."

A másik levél Franciaország portai követéhez szólt. Kérte, hogy halála esetén küldje kancellárját Rodostóba, hogy hiteles leltárt vegyen fel s kereskedőket, akik hagyatékát felbecsülik. Kérte a követen keresztül is a végrendeletében megnevezett négy francia főurat, hogy végrendeletét hajtsák végre. Levelét igazi franciás udvariassággal így fejezte be: "Legyen ön arról bizonyos Uram, hogy csak ezen utolsó perc vetend véget azon becslésnek és tiszteletnek, amellyel Excellentiád iránt viseltetem..."

A végrendeletéről való megemlékezés után visszatérhetünk az utolsó háborús tervekhez. Bonneval a nyugati események kedvező alakulásakor terjedelmes emlékiratot nyújtott be a portához. Ebben kifejtette, hogy itt az alkalom, hogy a török visszaszerezze legutóbb elveszített dunai tartományait. Mivel azonban nem akarta új hazáját újabb súlyos vereségnek kitenni s minden elgondolásának rugója a császári ház és Eugen elleni gyűlölete volt, a háború megkezdésének előfeltételéül azt szabta meg, hogy előbb kössön Franciaország szerződést Törökországgal s abban kötelezze magát, hogy nem köt különbékét a császárral.

Az európai bonyodalom egyre jobban kibontakozott. 1733 február 1-én elhunyt Erős Ágost lengyel király. A francia király apósát, Leszcinszkij Szaniszlót akarta visszaültetni a lengyel trónra. Azonban sem a császár, sem a cárnő nem akartak Varsóban "francia helytartót" látni. A franciaellenes bécsi és moszkvai udvar III. Ágost mellett nyilatkozott, míg Páris utasította Monti varsói és Villeneuve portai francia követeket, hogy Szaniszlót támogassák. Villeneuve elfogta a háborús láz s nyitrai Tóth Andrászt, akit a franciák azért küldtek Törökországba, hogy onnan Magyarországra menve, a Bercsényi-féle francia huszárezredbe legénységet toborozzon, saját felelősségére a tatár kánhoz küldte, hogy azt az oroszok ellen lázítsa. Tóth meg is szemlélte a kán két seregét, melynek fizetését a francia állampénztár fedezte.

Villeneuve számított arra is, hogy a magyarokat fel lehet lázítani. Azonban erről a tervéről nem értesítette Rákóczit s maguk a fellázítandó magyarok sem tudták arról, hogy a portai francia követ új elgondolása szerint nekik fel kellene a francia külpolitika érdekében lázadni. Rákóczit is mélyen sértette a róla-nélküle való intézkedés. Kereken visszautasított tehát minden közreműködést: "A magyarok felkelésébe én nem keveredem bele" izente Bohonnal a követnek, mint azt Talmann császári portai követ jelentéséből tudjuk "folytassa az, aki elkezdte a dolgot. A követ úr nem ismer sem engem, sem a háborút, innen van, hogy e tárgyat illető gondolatai igen felületesek."

Pedig Rákóczi nem idegenkedett attól, hogy az európainak ígérkező háború Magyarországra is kiterjesztessék. De el akarta kerülni, hogy az ország területére török és tatár hadak lépjenek. Emlékezett Esterházy Antal tatárokkal színezett kellemetlen emléké betörésére s ezért nézte rossz szemmel a francia követnek és Tóth Andrásznak üzelmeit a tatár kánnal.

Erre Villeneuve kezdeményezésére, Bonneval, Bohnon keresztül, emlékiratot küldött Rákóczihoz, amelyben kifejtette a török-francia-magyar együttműködés fontosságát. Hangsúlyozta, hogy Franciaországnak eminens érdeke, hogy elszakítsa Magyarországot a császártól, mert a császár a magyar területek birtoklása nélkül apró fejedelemmé süllyed le, aki alig 30-40.000 ember felett rendelkezik. Hogy ebben a megállapításban mennyire igaz a volt, azt egy évtizeddel később épp Magyarország bizonyította be, mert a magyar segítség nélkül Mária Terézia örökösödési háborúja a Habsburg-hatalom teljes megsemmisülésével végződött volna. Azt javasolta tehát Bonneval, hogy az Itáliában fölös számú emberrel rendelkező francia és szövetséges hadakból szakítsanak ki 50.000 embert s az törjön Horvátországon át Magyarországra s szállja meg Budát. Rákóczinak Boszniában kellene a sereghöz csatlakoznia, hogy Buda elfoglalásakor királlyá kiáltathassa magát. Rákóczi Györgynek Párisból azonnal Moldvába kell jönnie, hogy onnan egy sereg élén egyidejűleg Erdélybe nyomuljon s elfoglalja az erdélyi fejedelemséget.

Rákóczi örömmel fogadta a tervet. Leginkább az tetszett neki benne, hogy a török és a tatár támogatástól megszabadulva térhetne vissza.

A francia-török együttműködés terve különben is kútba esett. Bonneval nem volt hajlandó új hazáját beugratni a háborúba anélkül, hogy az előzetes szövetség Franciaország és Törökország közt megköttesse. Viszont Fleury bíbornak, a francia külpolitika új vezetője, az itáliai sikereken úgy felbuzdult, hogy a leghatározottabban megtiltotta Villeneuve-nak, hogy folytassa a török szövetségre irányuló munkásságát. Villeneuve elfecsegte ezt az utasítást Bohonnal, aki azonnal továbbadta Talmann császári követnek, az pedig késelelem nélkül közölte a portával. A porta, amely szerződés kötés nélkül úgy sem akart belekezdni a háborúba, hisz Bonneval is ezt javallotta, ettől kezdve teljesen letett arról, hogy beleavatkozzék a nyugati eseményekbe. Különben is sokkal nagyobb feladatok hárultak rá keleten, semmint kockázatás nélkül nyugaton bármit is kezdetet volna.

Rákóczi ekkor már lemondott az egyéni tervekről s szinte következtelenül kapott minden kívülről jött terv után. Élete hajója már kormánytalan s a vihartól széttépett vitorlájú alkotmány volt, amely a szelek és habok játéka volt odavetve. A régi határozott célok a messziségen s a játékos fénytörésen keresztül már ködös délibábképekké alakultak a végtelen felé néző tekintete előtt s bármerre is hányták élete hajóját a tőle független erők, egyre azt látta, hogy a vágott cél bontakozik ki a köd mögül... Egyre határozottabban az öregedő, fáradt s már csak máról-holnapra élő ember képe bontakozik ki ezen évek rostos Rákóczijának tetteiből. Álomvilága már messze ragadta őt az élet realitásaitól. Az ő világa már nem e földi világ vála.

Az európai helyzet a következő volt. A franciák és szövetségeseik Itáliát elfoglalták, viszont Varsóban III. Ágostot választották meg lengyel királynak s Szaniszló Danckába szorult, ahol nem sok kilátása volt arra, hogy a szász és orosz csapatokkal szemben tartani tudja a várost.

Pedig a lublini palatínus épp ezekben a napokban írt Rákóczinak Rodostóba s Szaniszló hívei nevében dicsőítette a lengyel-magyar testvériséget s terveket szőtt a lengyelek és magyarok közös császárellenes támadásáról.

Nem hiába hozták annak idején földrajzi tényezők (amelyek az idővel sem változnak) létre az Árpádok azóta hagyományossá és nemzetivé lett külpolitikái koncepcióját, az észak-déli szövetséget, amely lehetőleg egy nyugati neolatín állammal egyetértőleg fordult a német Közép-Európa felé. Ugyanezek a földrajzi tényezők ismét időszerűvé tették ezt az elgondolást, ami különben Rákóczi egész élete külpolitikájának vezető gondolata is volt. Az elmékben ott kísértett a lengyel-magyar-török Habsburg-ellenes front együttműködésének gondolata, amelyet nyugaton a francia-spanyol érdekek támogattak volna. Generációk születhettek és tűnhettek el. Évszázadok válhatták fel egymást. De a földrajzi tényezők adta külpolitikai lehetőségek kötelező erővel kényszerítették az egymást váltó generációkra az azonos külpolitikát, mindaddig, amíg egy nagy történelmi fordulattal fel nem adta a nemzet ősi német-ellenességét s nem simult politikailag fenntartás nélkül a német Közép-Európához a XVIII. század harmadik-negyedik évtizedétől kezdve, kivéve azt a pár évet, amikor Kossuth és szabadságharca visszafordult a Rákóczi járta útra.

Még mindég az volt a legnagyobb kérdés Rákóczi előtt, hogy a porta ki fogja-e őt bocsátani kezei közül. Mindent elkövetett tehát, hogy legalább ezt tisztázza. A francia követőtől nem várhatott támogatást, mert időközben Villeneuve rájött, hogy a szerződés követelésének kérdésével Bonneval áll a porta mögött s így tulajdonképpen ő a megakadályozója annak, hogy a franciák beugrassák felelősségvállalás nélkül a törököt a császár elleni háborúba. Villeneuve így nem is vállalkozott volna arra, hogy Rákóczi és Bonneval közös ügyét Párisban támogassa.

Megkísérelte tehát Rákóczi a moldvai száműzetéséből visszabocsátott Pápay útján, hogy közvetlenül a portától kérje elbocsátását, de az elzárkózott a kérés teljesítése elől. Megkísérelte, hogy Anglia védelmébe helyezze magát, de a portai angol követ épp úgy visszautasította most is, mint 1731-ben tett kísérletezésekor.

Egyetlen észszerű út volt csak nyitva Rákóczi számára, az, hogy közvetlenül Franciaországhoz forduljon. György fiáról is kellemetlen híreket kapott s mélyen fájlalta annak könnyelmű életét, összekapcsolta tehát a köz- és a magánügyet s Bohnt elküldte Franciaországba, mintegy két hónappal a Bonneval-féle terv kipattanása után. Két feladattal bízta meg: hogy vegye kezébe Párisban Rákóczi összes ügyének vitelét s első sorban a Bonneval-féle tervhez igyekezzék megnyerni a francia külpolitika támogatását; hogy igyekezzék György herceget becsületesebb életmódra szorítani.

Bohn útnak indulása előtt átvette Talmanntól a császári alezredessé való kinevezését s elárulta Rákóczi, Bonneval és Villeneuve minden ügyét, nemcsak a császárnak, de az orosz követnek is. Párisban Bohn nem elégedett meg eddigi jövedelmi forrásaival, hanem Chauvelin külügyi államtitkárral történt tárgyalásairól most már nemcsak az orosz és a császári udvarnak számolt be, de eladta magát még a hollandoknak is.

A hűséges és becsületes Bon, akit Rákóczi azért szorított Párisban Bohn által háttérbe, mert eredménytelensége miatt már nem bízott benne, gyanakodással figyelte Bohn ügyvitelét s hosszas figyelés után sikerült is annak titkos levelezését lelepleznie. Jelentette az ügyet a párisi rendőrőrnöknek, aki az áruló Bohnt a Bastilleba záratta. Az áruló aztán kihallgatásain be is vallotta bűneit. Chauvelint a vallomásból Rákóczi angol orientációja érintette legkellemetlenebbül. Villeneuve is olyan jelentést küldött Konstantinápolyból, hogy magát tisztázza, amely minden kellemetlen dolgot Rákóczira és Bonnevalra hárított. Párisban Rákóczi a legkellemetlenebb színben tűnt fel s a külügyi államtitkár nem is késett a hűséges Bon útján rosszallását fejezni ki, hogy Rákóczi ahelyett, hogy a francia kormány lengyel terveit támogatná, amin csak egy török-orosz háború segíthetne, egy török-császári háborút akar felidézni, ami most egészen másodrangú érdeke Franciaországnak.

Rákóczit mélyen megrázta a hír, hogy legbizalmasabb embere évek hosszú során át fizetett ellensége volt. De még sokkal inkább bántotta az, hogy szembe került a francia külpolitika irányítóival.

Míg Rákóczi követét Párisban leleplezték, Szaniszló ügye Lengyelországban teljesen elveszett. Július 27-én Dancka megadta magát s Szaniszló csak harmadmagával tudott idejében megmenekülni.

Bohn gyalázatos árulásának híre s a francia külpolitikások gyanúsítgatásai mélységesen megrázták Rákóczit. Nappal ugyan nyugalmat erőszakolt magára, de éjjel - hallotta a szomszéd szobában tartózkodó lakáj - nyugtalanul hánykolódott párnáján, egyre kevesebbet aludt s gyakran felsóhajtott, amit addig sosem tett. Megtört, nagyon megtört.

Rákóczinak nagy gondot okozott egyik fia támogatása is s őszintén kívánta, hogy másik fia ne cserélje fel a biztos megélhetést a bizonytalan emigráns-sorssal. De az idősebb fiú, József is követte öccse példáját. Megszökött. 1734 augusztusában jutott el az apához a hír, hogy a másik fia is megszökött s most már két fiú eltartása fog ránehezedni.

Az újabb családi gond még egyszer megacélozta tervezőkétségét s a hűséges Bon útján újabb tervet adott be Párisba. Ez a terv a Bonneval-féle elgondolás módosított második kiadása volt. A most spanyol kézre jutott Nápoly biztosítására azt ajánlotta, hogy a spanyol hajóhadak foglalják el Triestet, Fiumét, Buccarit és Porto-Rét s szállítsanak partra 3-4000 embert, mert ennyi is elég a horvátok fellázítására. Ki is szemelt egy volt kuruc, akkor francia ezredest, Rátkayt, akinek a Dráva és a Duna között nagy rokonsága van. Mivel Rákóczi a horvát szabadság ősi védelmezőinek, a Zrínyieknek és a Frangepánoknak egyetlen utóda, a horvátok fellázítása néhány kiáltvány útján könnyen menne. De, hogy a török Rákóczit el is bocsássa, ahhoz az szükséges, hogy Villeneuve helyett egy erélyesebb követ jöjjön a portára, aki az elbocsátást kieszközli. Rákóczi, ha kap a franciáktól pénzt, fegyvert és tisztelet, akkor 10.000 gyalogossal és 4000 lovassal a török határról törne be Magyarországra. A déli támadással egyidejűleg Lengyelországból is lehetne egy támadást kezdeményezni, ami elősegítené a magyarországi újabb abszolútizmussal elégedetlen magyarság lázadását. III. Károly ugyanis évek óta nem hívott össze országgyűlést s a magyar törvények ellenére 1732-ben a nádor elhunyt után vejét, Lotaringiai Károlyt királyi helytartóként a helytartótanács élére helyezte. Ez a két intézkedés eléggé elidegenítette a nemzetet és a császárkirályt egymástól.

Rákóczi komolyan készült erre az akcióra. Máriássyt és Ilosvayt már 1734 nyarán Lengyelországba küldte, hogy ott Krucsayval és Jávorkával tárgyalják meg az északi betörés lehetőségeit.

Így alig maradt valaki Rákóczi mellett. Vigouroux is Franciaországban költötte a fejedelem pénzét. Csak Csáky, Sibrik, Zay, Pápay és Mikes, no meg néhány névtelen s az idegenek közül Charriére ezredes, Bechon, a fejedelem francia titkára és a ragaszkodó de Saussure. Ebben a szűk kis körben rohanta meg a külföldi terveiben még mindég bizakodó és azokat még mindég sürgető vezérlő fejedelmet az a betegség, amely rövid szenvedés után sírba is vitte.

1735 márciusában kezdett gyöngéledni. De még sürgette fiát, Józsefet, hogy siessen hozzá. Megkísérelte a kibékülést Villeneuvevel is s őt is kérte Párisba juttatott terve támogatására. A szokásos napirendet igyekezett még megtartani. De környezete március 23-án már észrevette, hogy arcszíne elhagyta s hogy étvágya nagyon megcsappant. Este megkérdezte szolgálattelvő kamarását, Mikest, nem fázik-e. Az idő elég meleg, ő nem fázik, felelte a kamarás. "De én nagyon fázom" mondta Rákóczi. Most már bevallotta, hogy beteg. Éjjel már hányt a fejedelem s reggel Mikes megdöbbenve látta, hogy ura úgy leromlott, hogy alig lehet ráismerni.

A fejedelmet évek óta, 1713-tól kezdve kínoztta a köszvény, de csak pár hétig minden évben. 1694-ben negyednapos hideglelésben szenvedett, de nagyobb betegség csak 1727-28-ban látogatta meg, mikor háromnaponként kirázta a láz. 1704-ben Szeged alatt valami tifusz-féle megbetegedésen ment át. Különböző egészségés és erős szervezetű ember volt s ilyen gyors leromlása megdöbbentette környezetét.

Rákóczi megkísérelte leküzdeni a rosszullétet, bár amint a hiányos adatokból meg lehet állapítani, tüdőgyulladás (Pneumonia biliosa) volt. 25-én felöltözött s átvánszorgott a kápolnába, hogy a Boldogasszony-napi nagymisén részt vegyen.

Nem akarta tudomásul venni, hogy beteg. Bármennyire kérték, mégis foglalatokodott tovább s naponta megjelent a templomban s együtt ült étkezésnél az udvarral. De panaszait, hogy szíve, gyomra fáj, már nem tudta elhallgatni.

Nagybőjt volt s orvosa s papja hiába kérték, hogy egyék, böjtölt. Április elsején annyira rosszul lett, olyan hidegrázáson ment át, hogy többet nem tudott a templomba átmenni. De azért azon volt, hogy betartsa a napirendet.

Április 7-én azonban annyira rosszul lett, hogy papot hivatott és meggyónt, megáldozott. Majd felolvastatta 1732-ben írt végrendeletét s azon József fiára való tekintettel egyet és mást változtatott. Mindez nagyon kimerítette. Ketten támogatták, amikor karszékéből felállt, de még maga ment be a hálószobájába.

Az ágyban még beszélt, de már alig lehetett érteni, hogy mit. Éjfél tájban a bujdosók aggódó körében felvette az utolsó kenetet. Reggeli három órakor, 1735. április 8-án hajnalban, nagypénteken, szemei előbb felnyíltak, majd kevéssel utóbb fennakadtak. Az életében annyit fáradt és szenvedett fejedelem megpihent és megnyugodott...

A balzsamozó orvosok felboncolták s gyomrában súlyos elváltozásokat találtak. Agyát is kiemelték s úgy találták, hogy akkora, mint két más embernek. Szívét urnába tették, hogy végrendelete szerint elküldhessék a grosboisi kamalduliak templomába. A boncolásnál eltávolított részeket a rodostói görög templomban egy ládában azonnal elföldelték. A bebalzsamozott tetemet a spanyol aranygyapjas rend egyenruhájába öltöztették, cédrusfa koporsóba tették. Imára kulcsolt kezébe édesanyja jeruzsálemi olvasóját adták s nyakára fűzték Báthori Zsófiának, nagyanyjának, talizmánját.

Április 13-án közszemlére tették ki a tetemet. A törökök nem ismerték meg. Azt suttozták, hogy elutazott s helyébe más valakit öltöztettek fel. Április 15-én temették el egy bolthajtásos mély üregbe, a közelben lévő Belvedere-kioszk alá. Július elején a rodostói ideiglenes sírból kiemelték s átcsempeszték Konstantinápolyba. Ott helyezték el a legnagyobb titokban július 6-ról 7-re virradó éjjel II. Rákóczi Ferencet, a magyar szabadság leghívebb rajongóját, édesanyja koporsója mellett öröknek gondolt nyugalomra.

Az 1906. XX. törvénycikk eltörölte a Rákóczi és bujdosó társait meggyalázó és száműző 1715. XLIX. tc. 2. és 3. paragrafusait s Rákóczit és bujdosó társait hazahozatva most már magyar földön helyezték végleges nyugalomra.

1906. október 29. óta a kassai székesegyházban nyugszik II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona, Bercsényi Miklós, Bercsényiné és Sibrik, a késmárki luteránus templomban pedig Thököly Imre szétporló földi maradványa. Azon a tájon, ahol legtöbbet küzdöttek nemzetük ősi szabadságának helyreállításáért...

*Nem zárhatjuk le könyvünket anélkül, hogy megemlékeznénk az utolsó Rákócziakról és a bujdosók sorsáról. Pár sorban csak, hogy lássuk, miként halt ki a nemzeti mozgalmak legnagyobb magyar családja s hogy pusztult el lassan az egész emigráns kolónia.

Elsőnek Sibrik Miklós udvarmester követte fejedelmét. 1735. október 6-án halt meg. Ettől kezdve a rodostói kolónia csak Józsefet várta. Remélték, hogy a herceg átveszi apja örökét s élükre áll. Különösen remélték ezt azóta, amióta kétségtelen lett, hogy ki fog törni a török-orosz háború. De József csak hosszú késlekedés után 1736. december 5-én érkezett meg. Gallipolinál szállt partra s csak Mikes fogadta s azonnal Konstantinápolyba sietett.

Mialatt a portánál igyekezett egészen bizonytalan politikai helyzetét tisztázni, nejeének, Marie de la Constanciérenek leánya született, akit Joseph-Charlottenak kereszteltek. Az utóbb apácává lett leányát József sohasem láthatta meg. Neki más sors rendeltetett.

József nehezen szokott össze a száműzöttekkel. Indulatain nem tudott uralkodni. De atyja emléke és Erdély függetlenségének még egyre kísértő reménye hozzá fűzte őket. Közben kitört a háború a császárral s a temperamentumos József otthagya Rodostót. Bement Konstantinápolyba és szerepet követelt magának. Amíg a szultán elé került s amíg kiverkedte, hogy a szultán szövetséget kössön vele, négy hosszú hónap telt el. Ez alatt az apja örökét átvett fiú díszes márványsíremléket emeltetett apja teteme fölé.

1738. január 25-én a szultán ünnepélyes körülmények közt nyújtotta át Rákóczi Józsefnek az öt nappal előbb aláírt szövetség-levelet, melynek értelmében a szultán elismerte őt előre Erdély fejedelmének, Magyarország vezető fejedelmének, esetleg királyának. Vele véd- és dacsövetséget kötött s háború esetére magát 80.000, Erdélyt 20.000, Magyarországot 100.000 katona kiállítására kötelezte. A szultán kikötötte magának a valaha török kézben volt várakat, viszont kötelezte magát, hogy ha a háború nem sikerül, akkor Rodostóban Józsefet és társait is épp úgy ellátja, mint apjával tette, de megengedi azt is, hogy más országokba költözzék.

Rákóczi Ferenc ezt a szerződést semmi körülmények közt alá nem írta volna, de József, aki már nem nemzeti célok, hanem előtte egészen homályos követelések után futott, már 27-én elindult a bujdosókkal északra s kiáltványban szólította fel a nemzetet a felkészésre. Február 18-án ért Csernavodába. Egy hónap múlva átment Viddinbe, hová április 6-án érkezett meg. Súlyos csalódás várt itt rá. Egy valamire való magyar sem jött a táborába. A király már május 6-án pártütőnek nyilvánította s 10.000 forint jutalmat tűzött ki annak, aki élve kézbe adja s 6000-et annak, aki megöli. Szeptember 5-én XII. Kelemen pápa exkommunikálta a herceget.

Betegén és megalázva indult Rákóczi József október 6-án téli szállására. 19-én érték vissza Csernavodába, ahol Rákóczi József november 10-én 38 éves korában, hosszas szenvedés után elhunyt.

Rákóczi Györgyöt ugyan Villeneuve volt portai követ figyelmeztette a bujdosókkal és a nemzetével szemben való kötelességére, de a herceg magát nem zavartatva nyugodtan élt tovább Párisban. Megnősült. Elhízott. Elvette Pinthereau de Bois l'Isle kisasszonyt s csendesesen éldegélt abból a 20.000 livreből, amit XV. Lajostól kapott évdíjúl és naponta megívott 10-12 palack bort. Semmisem volt már benne ősei törekvéseiből, 1756. június 17-én hunyt el s benne kihalt a Rákóczi-család férfi-ága.

Rákóczi Juliánna, Ferenc nővére már 1717-ben meghalt s dédunokájával, Aspremont Máriával, gróf Erdődy Györgynéval kihaltak a magyar Aspremontok is. Rákóczi József leánya pedig apáca lett s 1780. július 3-án véle szállt sírba az utolsó leányági Rákóczi is.

A nagy és dicső familia így pusztult ki s véle kihaltak a XVI-XVII. század nagy magyar nemzeti küzdelmeinek családjai is. Hogy még emlékeztető se maradjon akkora, amikor a nemzet irányt változtatva, a nemzeti ellentállás helyett a szomszédos németekkel való együttműködésben találja meg újabb célkitűzését...Az emigráció soha nem hatott a magyar életre. Minden igyekeve meddő volt s nyomtalanul ült el. Rá sem várt tehát más, mint a legtermészetesebb felszámolás: a lassú pusztulás sorsa, lassú kihalás. Mikes Kelemen 1761. október 2-án váltotta meg nagy földi magányából a halálát. Csáky Mihály már 1757-ben meghalt s Zay Zsigmond egy évvel élte túl őt csupán. Utolsóinak 120 éves korában Horváth István adta vissza lelket teremtőjének. Ő még szinte megérte az új századot s látta a francia forradalmat s Napóleon sikereit. 1799. szeptember 12-én hunyt el.

De Horváth s még néhány Mikes túlélő emigráns, már csak mint szánandó magánosok éltek Törökországban. Zágoni Mikes Kelemen halálával Rákóczi törökországi emigrációjának rodostói hivatalos telepe megszűnt.

Rákóczi hamvaira, száműzött társai csendes életére, majd sírjaira a XVIII. század magyarországi levegőjében mély feledés és közöny szállt rá. Egy újabb szabadságharcnak kellett eljőnie és egy újabb elnyomatásnak, hogy a nemzet felfedezze az elfelejtett bujdosót s kiemelve személyét és mozgalmát a méltatlan feledésből, egyszer és mindenkorra beállítsa a leghívebb és a legkötelességérzőbb, nagy országépítő magyart történelmi értékeinek pantheonjába.

(Vége a harmadik és egyben az utolsó könyvnek)

IRODALOM

Könyvem a nagyközönség legszélesebb rétegeinek szántam. Arra kellett törekednem tehát, amellet hogy értékesíteni kívántam a Rákóczi-kutatás minden eddigi valamire való részeredményét, hogy előadásomat ne szakítsam meg lapalji jegyzetek, idézetek tömegével, hanem mondanivalóimat irodalmi formában közöljem olvasóimmal. Hogy ez mennyire sikerült, arról legkevésbé sem én vagyok hivatott véleményt mondani. Viszont ez az előadási mód kötelez arra, hogy művem befejezése után számot adjak forrásaimról, ami egyben azt is jelenti, hogy összefoglaljam a Rákóczi-irodalmat. Különösen fontos ez már azért is, hogy az Olvasó, ha könyvem valamely részlete iránt közelebbről is érdeklődik, megtalálja, hogy hol olvashat bővebben azokról a részletekről, amelyeket könyvemben, annak adott terjedelme mellett, nem adhattam elő részletesebben, csak amennyire azt a mű egysége megkívánta.

Az egész magyar történelemnek egyik legjobban felkutatott területe a Rákóczi-mozgalom korszaka. Különösen Thaly Kálmán fáradhatatlan munkásságának köszönhetjük, hogy erre az időszakra nézve minden lényeges forrás ki van már adva. Mivel nincs terünk minden kisebb napló és egyéb forrás felsorolására, legelső sorban *Bartoniek* Emma könyvére utaljuk az olvasót: *Magyar történeti forráskiadványok* (Bp. 1929). A Magyar Történettudomány Kézikönyve. I. kötet 3/b. füzet, amelyben a tárgyalt kor valamennyi kiadott forrása fel van sorolva. Aki ennek a kornak egykorú nyomtatott irodalmára kíváncsi, az forgassa *Szabó Károly és Hellebrant Árpád négykötetes Régi Magyar Könyvtárát* és gróf *Apponyi Sándor Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok* című négykötetes könyvészetét.

Rákóczi többször említette, francia nyelven Hágában 1739-ben megjelent *Historie des revolutions de Hongrie* c. művének nincs teljes magyar fordítása. *II. Rákóczi Ferenc emlékiratait a magyarországi háborúról* Ráth Mór és Thaly Kálmán adták ki magyarul. Megjelent Ráth és Kugler kiadásában Pesten 1866-ban. A *Confessio II. Rákóczi Ferenc fejedelem önéletrajza* címmel *Domján* Elek fordította le latinból magyarra s ő maga is adta ki Miskolcon 1903-ban.

A Rákóczi-korra vonatkozó szélesebb időközt felölelő forráskiadványok közül külön meg kell említenünk Thaly Kálmán kétkötetes *Rákóczi Tár* című kiadványát (Pest, 1866-68), amely Rákóczi imádságát, Beniczky Gáspár, Szatmári Király Ádám és Ráday Pál naplót, a szécsényi országgyűlés jegyzőkönyvét és törvényeit, valamint Bercsényinek Károlyi Sándorhoz írt leveleit tartalmazza. Ugyancsak Thaly adta ki a vargyasi Daniel-család levéltárából a *Történelmi Kalászatok 1603-1711.* c. művet (Pest, 1862), amely Rákóczi leveleken kívül Vay Ádámnak egy lengyel királyi tanácsos nevében írt híres röpiratát is tartalmazza. Ottlyk György önéletírását, a bártfai követek naplóját az ónodi országgyűlésről, Teleki és Pápay belgrádi követségének naplóját s még más három kuruc kori naplót szintén Thaly adott ki a *Monumenta Hungariae Historica* c. sorozat második osztályának 27-ik kötete gyanánt *Történelmi Naplók 1663-1719.* címmel (Bp. 1875. Akadémia.). Az egész Rákóczi korra nézve nyújt érdekes részismereteket Thaly Kálmán *Irodalom- és mivéledéstörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból* című könyve. (Bp. 1885. Ráth.)

A Rákóczi-emigrációnak igen nagy irodalma van. Az egészet összeállította *Karácson Imre: A Rákóczi-emigráció török okmányai 1717-1803* c. (Bp., 1911) művében. Ezen mű mellett nélkülözhetetlen *Angyal Dávid: Adalékok II. Rákóczi Ferenc törökországi bujdosása történetéhez* (Bp., 1905), *Thaly Kálmán: Rákóczi-emlékek Törökországban és II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvainak földtalálása* (Bp., 1893). Az emigráció lengyelországi részére fontos mű Thalytól: *Kosztolányi Jávorka Ádám ezredes s a gr. Forgách és Rákóczi-levéltár* (Bp., 1888). Rákóczi és a kamalduliak viszonyára lásd *Emile Pillias: Etudes sur François II. Rákóczi de Transylvanie, pendant son séjour en France: Rákóczi aux Camaldules de Grosbois* (Revue des Études Hongroises, 1933).

Rákóczi és Mikes irodalmi munkásságára lásd *Szerb Antal* könyvét: *Magyar Irodalomtörténet* I-II. köt. (Cluj-Kolozsvár, 1934), *Fraknói Vilmos: II. Rákóczi Ferenc vallásos élete és munkái* (Bp., 1904), *Brisits Frigyes: Szent Ágoston és Rákóczi Ferenc vallomásai* (Pécs, 1914), *Zolnai Béla: Magyar janzenisták* (Minerva, 1924-1925), *Zolnai Béla: A janzenista Rákóczi* (Szeged, 1927), *Máté Károly: A magyar önéletírás kezdetei 1585-1750* (Bp., 1927), *Zolnai Béla: Mikes Kelemen* (Bp., 1930). Rákóczi rodostói könyvtárát *Zolnai Béla* ismertette a *Magyar Bibliofil Szemle* 1925-ös évfolyamában.

Köztörténeti vonatkozásokban első sorban az *általam* és Pethő Sándor által írt *Magyar Nemzet Története az ősidőktől napjainkig* című mű (Bp., 1932) szövegére támaszkodtam s a magyar történet megfelelő századainak átfogó elbeszélésére kíváncsiakat erre a könyvemre utalom.

Ez az irodalmi mutató valószínűleg elegendő arra, hogy ennek alapján az olvasó az egyes öt érdeklő részletnél az utánaolvasás irányát megtalálja. Aki pedig maga is el akar mélyedni a Rákóczi kérdésben, azt úgyis egyik tanulmány a másikhoz, egyik könyv a másikhoz vezeti. És ekkor fogja csak meglátni, hogy a források közös használata miatt egyes mondatok, szófordulatok, hogy visszacsengenek a legkülönbözőbb feldolgozók előadásának szövegében is.

(VÉGE)

Epilógus

Rákóczi kíséretéből a Rodostón lakó Szakmári János, a magyarok básbugja számára a napi ellátási díj a rodostói vámpénztárból, miként eddig, ezután is kifizettség. (1803, a Szeráj levéltárából.) Ez az utolsó irat az emigrációból: azontúl a Porta többé tartásdíjat senkinek nem fizetett, mert valóságban magyarok sem voltak már Rodostón. Különös találkozás az eseményeknek, hogy 1703-ben jelent meg Rákóczi nevével az első hivatalos irat, a híres `Recrudescent`, mely felkelésre szólította a nemzetet, és éppen egy század múltával, 1803-ban jelent meg Törökországban az utolsó hivatalos irat Rákóczi nevére való hivatkozással.

Kaszás e földön az halál

Kaszás e földön az halál,
ki mindenütt rendet kaszál,
erejit mutatja,
kaszáját forgatja,
virágokat nem szán,
kórókkal egybehány.
Jaj, ódd magad, szép virágszál!

Ti is csillag-virágocskák,
szép színnel festett orcácskák:
kik most kevélykedtek
s hányátok színetek,
elementek, elementek,
meg nem menekedtek.
Jaj, ódd magad, szép virágszál!

A Mennyei Virágos-kert,
jó füveknek szép helet vert.
Ott megvirágoztok,
kik itt jól vigyáztok,
haláltól nem féltek,
mert örökké éltek.
Szép Virágok, örüljete!

Ének a porcióról

Ó, szegény magyarság, mit gondolsz magadban?
Azt tudod: jól nyugszol te nemes ágyodban,
avagy vígan táncolsz szabad kúriádban,
sípoltatod magad kárpitos házodban?

Ne higgy, mert igen megtréfál az remínség!
Más nótát fúj néked idegeny nemzetség.
Nézd el csak, mint regnál rajtad az németség!
Már az te országod, életed is kétség.

Megkérték s megkérlik tőled az porciót,
vármegyékre osztják számtolan sok adót.
Megnézik házodnál te kincses ládádát,
elvonják alúlad paplanyos ágyodat.

Mast nem parancsolhatsz, mert nagy te rabságod.
Miként fűjják, néked csak úgy köll táncolnod.
Idegeny nemzetre szállott szép országod,
tőled elvétellett arany szabadságod.

Ez egynyihány versek Magyarország dolgát
mutatják és írják nagy nyomorúságát,
mert ő elvesztette régi igazságát,
jó Mátyás királynak drága szabadságát.

Az ezerhatszázban és kilencvenhétben,
az pünkösdi havának második hetiben,
írák ez verseket szomorú szívemben,

az Magyarországon való nagy ínségben

A hűség írója: Mikes Kelemen

Alakját egy már-már feledésre ítélt XIX. századi költőnk tartja ébren a köztudatban. És mintegy viszonzásképp ez a vers a védjegye a hosszú életű *Lévay József* lírájának, a *Mikes*.

Bővebbet aligha mondhat róla a mai középiskolás diák vagy az irodalomkedvelő felnőtt olvasó, hacsak föl nem dereng előtte a telitalálható nyitó strófa, mely rögtön a helyszínen állítja eléink hősét:

Egyedül hallgatom tenger mormolását.

Tenger habja felett futó szél zúgását -

Egyedül, egyedül

A bujdosók közül

Nagy Törökországban!

Nem szerep, de sors az, amit ez az intonáció szólaltat meg bennünk. Egy élet dallama, gyerekkortól a befejezésig. Nyolcéves zágóni *Mikes Kelemen*, mikor elveszti apját, *Thököly Imre* hívét.

Majd a kolozsvári jezsuiták iskolájába, onnét *II. Rákóczi Ferenc* udvarába kerül, hogy többé el se szakadjon a fejedelemtől, végigkísérje a kuruc szabadságharc vége után a bujdosáson, Párizstól Rodostóig. Már apródorában a fejedelem kedvelt belső emberévé válik, anélkül, hogy az beavatná terveibe, gondjaiba, de megszerette, s maga mellett akarja látni.

Ifjú emberként ott van Rákóczi kíséretében, mikor még Lengyelországban a harc folytatására próbál sereget toborozni, miközben itthon *Károlyi Sándor* leteszi a fegyvert a császáriak előtt. Innen vezet a hazátlanság először a Napkirály segítségével bizakodva, majd a török porta szövetségét megnyerni, hogy Rodostóban érje végét a remény.

Regényes, fájdalmasan kalandos pálya Mikesé. Eleven érdeklődése hamar megnyílik a francia kultúra, szellem és életforma előtt. Olvasó emberré válik, igazi társasága a könyvek bensőséges meghittsége. S beléjük merülve kap kedvet a fordításra, a maga szórakozásaként. A francia levélregények kora a XVII-XVIII. század fordulója, s Mikes épen megőrzött erdélyi-székely nyelvén kísérli meg saját élményeit, a bujdosók mindennapjait elmondani, az ott látott példa nyomán.

1717 októberében írja a *Törökországi levelek* első darabját - huszonhét évesen -, szeszélyes megszakításokkal negyven éven át folytatja a játékból létformává vált vallomássorozatot, a kétszázhetedik az utolsó, melyet a hatvankilencedik esztendejébe fordult öregember ró papírra. Amint számot vet: az otthoni tizenhét esztendő kivéve, "a többi haszontalan bujdosásban töltötte".

Mégsem volt haszontalan sem az idő, sem a bujdosók krónikáját megörökítő munka. Mennyire tekintette magát ironak, erre felel megjegyzése: "Levelet írok, nem könyvet." Eleven stílusa híven adja vissza az ízes beszédet: "Aki hideget ad, mentét is ad hozzá." "A szegény fogja meg a madarat, és a gazdag eszi meg." A nagy vigasságban csak sóhajtok, s olyan jó kedvünk van, majd meghalunk bűnkben. A tréfa, játék, anekdota mindig kezéhez áll. Erdély "kedves tündérország" számára, s visszatekintve így összegzi útját:

"Mert énnekem soha semmi egyéb okom nem volt hazámat elhagyni, hanem hogy igen szerettem az öreg fejedelmet." Nem kell hozzá lélekébúvárlat, hogy megértsük: apahiányát töltötte be Rákóczi alakjával.

Politikai érdeklődése aránylag csekély, de mindarra, amit bolyongásaiban lát, élénk kíváncsisággal nyílik rá a szeme, tömérdek újdonságot fedez föl a megnyíló nagyvilágban. Frissen érez rá a szokatlan, különös jelenségekre idegenben. S olykor személyes megrendülés fogja el. Ilyen pillanat találkozása a magyar gályarabokkal akik már nem is kíváncsiak vissza a hazába. Vagy az a viszontlátás, mikor egyszeri küldetésben megpillantja kívülről a honi hegyek köpenyét. Magányos életformájában a szűk magyar kolónia fiatal leánytagja, *Közeghy Zsuzsika* kísérti meg képzeletét, de csalódnia kell: a lányt a megözvegyült, idős *Bercsényi Miklós* veszi feleségül.

Legnagyobb érzelmi megrázkódtatása a fejedelem halála.

Sorsszerűen fogy a bujdosók közössége, végül már Mikes lesz a kis csoport feje, utolsóként Rákóczi közvetlen környezetéből.

A Leveleskönyv Rodostóból francia vagy török szolgálatban álló magyar látogató révén került haza, *Kulcsár István*hoz jutott, s az első híradás 1789-ben jelenik meg róla egy bécsi magyar hírlapban. Nyomtatásban Szombathelyen adták ki öt év múlva, jókora késéssel elkészülte után. Irodalmi értékét *Toldy Ferenc* méltatta, majd *Arany János* és *Erdélyi János* szólt hasonló elismeréssel a műről. A filológiai kutatást főképp az érdekelte, valóban elküldött vagy költött levelek gyűjteménye-e a kézirat. *Császár Elemér* bizonyította, hogy mind a levelek fiktívek, mind címzettjük, "édes néném". Mikes a kor kedvelt irodalmi műfaját követte, mikor művészi színvonalon jeleníti meg az emigráció rodostói napjait. Műve a kuruckor s a fejedelem emlékét mentette át a hazai köztudat számára.

S hadd tegyük hozzá: olyan kollokvialisan folyamatos, képlekeny és eredeti nyelven, amilyen Mikes előtt ismeretlen volt irodalmunkban.

A kényszerű késés örök kára prózáknak, így a maga idején nem hathatott. Maga a szerző, Mikes Kelemen azonban fogalommal vált. Megtestesíti, élénk varázsolja a hasztalan hazavágyó, fejedelméhez s a szabadsághoz holtig hűséges írődeákot, "egyedül... az eget csapkodó tenger haragjában".

Vidor Miklós

AZ ELTAPOSOTT TŰZCSÓVA

János mágiszter csendesen helyére tolta a titkos ajtót, amelyen át a késmárki városháza toronyszobájába jutottak, s íme: az ajtó helyén egy nagy, aranyrámás kép tűnt fel, amely Lubomirszki herceget, a Szepesség egykori grófját ábrázolta.

Jávornoki, a főbíró, ülve maradt az asztalnál, kezével helyet mutatott a jövevényeknek.

- Nyomban szolgálók ebéddel - mormogta lecsüngő, vastag bajusza alatt -, mert úgy tudom, hogy avégett ereszkedtetek le csekély személyemhez.

A hatalmas barát fürkészve nézett Jávornoki semmitmondó arcába.

- Amiatt ugyan nyugodtan maradhat, főbíró uram. Nem olyan emberek vagyunk mi, akiknek a déli harangszóra mindig teríteni szoktak.

- Látom, hogy nem mindennapi emberekkel van dolgom - felelte nyomatékosan a késmárki főbíró. - Például a késmárki rejtekutakat, a föld alatt levő titkos folyosókat magam sem ismerem, pedig főbírája vagyok ennek a nemes városnak. A föld alatti utaknak a titkát mindig csak a legöregebb polgár ismeri. Hisz ettől függ a város biztonsága. Mágiszter úr pedig olyan könnyedén jár-kelel a föld alatt, mintha semmi titka sem volna Késmárknak.

János mágiszter nevetve rázta meg a fejét.

- Bizony, előttem nincs titka Késmárk városának. Ha a főbíró uram nem sajnálja a fáradságot, és felüti a város régi krónikáit arról az időről, amikor Andrásy tábornok parancsolt a Szepességben, nyomára talál János mágiszternek, akit akkoriban még Lomnic diák néven ismertek, és megmentője volt Késmárknak. Hát hogyan ismerném én Késmárkot!

- Veszedelmes tudomány! - dörögte mogorván a főbíró. - Különösen, ha olyan embernek van ez a tudománya, akiben megbízni nem lehet. Azért régi törvényeink örökös fogsággal büntették azt, aki a város titkainak nyomára jutott.

A hatalmas mágiszter felemelte a fejét.

- Én nem félek az örökös fogságtól.

A főbíró nem felelt, csak a méltóságát jelképező ezüstgombos botot forgatta a kezében, mintha attól kért volna tanácsot.

A mágiszter körüljártatta a szemét a toronyszobában. A falon, Késmárk címerével szemben, egy helyen erőszakos vakarásnak a nyoma látszott. Mintha eltávolítottak volna onnan valamit, ami addig ott volt.

A mágiszter arca kivörösödött, amint kérdezte:

- Miért távolították el innen a Rákóczi-címert, főbíró uram? Késmárk Rákóczié.

- Csak volt - felelte nyugodtan Jávornoki.

- Nem igaz! - kiáltotta a mágiszter. - Késmárk örökös hűséget esküdött a fejedelemnek. Ez árulás, ez becstelenség! Késmárk a Rákóczié. Tegyétek vissza a címert a helyére!

- Ne tüzelj, mágiszter! - felelt mogorván a főbíró. - Csak azt mondom neked, hogy ne tüzelj. Hagyd a halottakat pihenni.

- Rákóczi nem halott. Feltámadt újra a fiában.

A főbíró legyintett a kezével.

- A Rákóczi-név meghalt örökre. Hiszen az országgyűlés maga ítélte örökös száműzésre Rákóczi Ferencet. Ezt a nevet kitörölték a történelemből. Volt, nincs. A nemzet felébredt mámorából, és Rákócziban ma már csupán megrontóját látja.

- Jávornoki! - pattant fel a barát, és orrcimpái remegtek. (Kanizsinak is ökölbe volt szorítva a keze.) - Előttünk ne mondj ilyent, mert torkodra forrasztjuk a szót!

A főbíró kelleetlenül vonogatta a vállát.

- Az igazságot nem lehet eltagadni. Az ország már elfelejtette Rákóczit. Az a néhány öregember, aki még emlékezik reá, nem számít. Az öregembereknek meggyengült az eszük. A rengeteg véráldozatba került kuruc hadjárat elmúlt. A paraszt dalolva jár ekéje után, és a véres csatamezők helyén áldásos szántóföld van.

Térjete vissza ti is, ahonnan jöttetek, és hagyjátok nyugodni a nemzetet.

- Nyugodni?! - kiáltott fel a diák, és öklével az asztalra csapott. - Nyugodni, hogy megdermedjen halálos álmában, amidőn könnyen kezére rakhatjátok a rabbilincseket? Ez a nemzet nem a rabságra, hanem a szabadságra született. Fel kell ébreszteni a nemzetet újra, riadót fúvunk az alvók fülébe: Ébredjetek! Az álom, amelybe merültetek, a halál álma! Ébredjetek! A kis Rákóczi a határon áll, és hozza nektek a legdrágább kincset, a szabadságot! És ha már temető és csupa sírhalom volna is az ország, a riadóra a sírokból is kinyúlna egy kar és egy kard. Az utolsó magyarnak a kardja. És köszöntené a csillagot, amely a Kárpát felett ragyog.

Jávornoki nyugodtan hallgatta végig Kanizsi szavát. Aztán hideg, kimért hangon kérdezte:

- Ti tehát azért jöttetek, hogy lángba borítsátok újra az országot?

- Azért jöttünk - süvöltött a diák -, hogy az alvók fülébe kiáltuk: Rákóczi fia a határon van!

- Azért jöttetek - folytatta a főbíró -, hogy újra meginduljanak a vérpatakok, és tengerként hullámozzanak az ország egyik határától a másikig.

- Jöttünk - felelt a barát - a hűséges Szepességbe, Rákóczi Késmárkjába, hogy itt tüzzük ki a felkelés zászlaját.

- Hát azt nem fogjátok megtenni! - kiáltott fel Jávornoki.

Ezüstbuzogányával a padlóra koppintott, és a toronyszoba három ajtaja hirtelen feltárult. Állig felfegyverzett katonák, színes dragonyosok nyomultak a szobába.

A főbíró botjával a jövevényekre mutatott.

- Fogjátok el a felségértöket. Ettől a perctől Késmárk foglyai vagytok.

A katonák megragadták János magisztert. A diák csodálkozva látta, hogy a hatalmas magiszter a legkisebb ellenállást sem mutatja támadóival szemben. Súlyos, nehéz láncok kerültek kezükre-lábukra.

- Félj a halottaktól, főbíró! - kiáltotta János magiszter.

Jávornoki csúfondárosan mosolygott.

- Félj Rákóczi fiától! - szólalt meg egy mély öreg hang, amely úgy hangzott, mintha a föld alól jött volna.

A rabokat elhurcolták, a főbíró parancsot adott, hogy a titkos ajtót a toronyszobában nyomban befalazzák. Aztán hazafelé ballagott Jávornoki a piacon keresztül.

A Thököly-tornyon rengeteg sok fekete varjú és csóka gyülekezett. A főbíró elgondolkozva nézte a sötét madarak gyülekezését. Csöndesen mormogta magában:

- Most még sikerült eltaposnom a tűzcsóvát, amit Késmárk békés házaira akartak dobni. Vajon holnapra nem repül-e új láng a házfedelekre? Én megteszem kötelességemet, és őrzöm tovább Késmárkot.

A HARMADIK JÁVORNOKI

Bármennyire titokban akarta tartani a késmárki főbíró a két Rákóczi-vitéz elfogatását, bizony kiszivárgott annak a híre a városba. A "halottak" - a harminc bujdosó polgár - ez időben nem mutatkoztak a városban, mert hiszen katonaság tartotta azt megszállva, de mégis megtalálták a módját, hogy üzenetet juttassanak az élőkhez. Nagy kerek kút állott a piac közepén, amelynek bonyodalmas szerkezetét egy vándorló legénytől szerezte meg a város. Láncok, kerek és mindenféle csavarok alkották a szerkezetet, amely hűségesen szolgáltatta az ivóvizet Késmárknak már száz esztendő óta. Egyszer csak azt vették észre a késmárkiak, hogy a kút ragyogó tisztaságú vize kezd iszaposodni, zavarossá válni. Vajon mi történhetett a kúttal?

Fabriczkyt, a híres lőcsei puska-művest, akinek az a híre, hogy nincs a világon olyan szerkezet, amelynek nyitjára ne jönne, lovas emberrel hívták meg Késmárkra: javítaná meg a kútát. A híres Fabriczky meg is érkezett, és az egész város összegyűlt a piacon, amikor mindenféle létrák, kötelek segítségével eltűnt a feneketlennek hitt kút mélységében. Egész nap hallatszott a mélységből a kalapácsolása, szegezése. Végre midőn estefelé felhúzta magát a mélységből, fejcsóválva jelentette ki, hogy ilyen szerkezetet még ő maga se látott életében. Itt már csak Hunkár segíthet, a híres eperjesi kovács.

- Elhivatjuk az eperjesi kovácsot - mondta Jávornoki, pedig nagyon jól tudta, hogy mi baja van a kútnak.

Mielőtt az eperjesi kovács megérkezett volna, egy vízmerítő leány a kút mélyéből egy zsindelydarabot húzott fel a vödörrel. A zsindelydarabra öregek betűkkel ez volt írva:

Addig nincs víz, amíg a Rákóczi két embere fogoly.

A titokzatos üzenet igaznak bizonyult. A víz elapadt a kútból, és most már az egész város megtudta, hogy Késmárkon két fogoly Rákóczi-vitézt tartogatnak bebörtönözve.

De hát hol, melyik börtönben vannak a vitézek, hogy idáig még hír sem hallatszott felőlük?

A föld alól erre a kérdésre is megjött a válasz:

A Thököly-vár föld alatt levő börtönében vannak, ahová sohasem jut el a napsugár.

Ez volt egy deszkadarabra írva, amit a kút környékén találtak.

Most már aztán egyébről sem beszéltek Késmárkon, mint a két bebörtönzött vitézről. Hogyan, mikor és miért kerültek börtönbe? Micsoda vétséget követtek el? Mi lesz a büntetésük? Örökös fogság? Sohasem pillantják meg többé a napvilágot, mint azok többnyire, akik egyszer a Thököly-vár mély börtöneibe kerültek? Vagy látják még a napot, de csak annyi időre, amíg a börtönből a vérpadra viszik őket?

Jávornoki, a főbíró hallgatott.

Hej, nagy úr volt akkor a késmárki főbíró! Életnek-halálnak ura volt, és felelősséggel senkinek sem tartozott. Ezzel a nagy hatalommal szemben felelős volt a város békéjéért, nyugalmáért, biztonságáért. Ha a főbíró akarta, a kurucokhoz pártolt a város, vagy a labancoké lett. Háborús időben a főbíró feje volt az a fej, amely a legbizonytalanabban állott a helyén. Azt ütötték le legelőször. Azért a késmárkiak is csakhamar megnyugodtak abban, hogy a Thököly-várban két Rákóczi-vitézt tart bebörtönözve Jávornoki uram. Ő tudja, hogy miért. Bizonyára a polgárok és a város érdekében.

Szép, nagyon szép dolog megnyugodni a hatalmasok intézkedésében. Nem is volna akkor soha semmi rendbontás a világon, ha mindenki úgy gondolkodna, mint a késmárki polgárok. A főbíró jól tudja, hogy senki sem vonja felelősségre, ha akár leütteti is a két Rákóczi-vitéz fejét. Csak egy dologgal nem számított, midőn azt hitte, hogy végképpen eltaposta a parazsat, amelyet a szél Késmárk fala közé röpített. Nem számolt az ifjúsággal, a diáksággal.

Késmárkon mindig sok diák volt. Már Rákóczi Ferenc idejében ide jártak tanulni a nemesifjak. És azután is, amint lecsillapodtak az idők, Lengyel- és Magyarország felől sok tanulóifjú érkezett a városba, akik a híres Porubkay oktatását hallgatták.

Diáksorban levő fiatalember volt a főbíró egyetlen fia, Jávornoki Benci is, és már akkor a külföldet is megjárta, amikor Porubkay keze alá került.

A mai késmárki líceumnak akkor még nyoma sem volt, Porubkay egy ócska, régi házban lakott a piacon, és a diákok oda jártak tanulni. Volt a tanulók között szakállas-bajuszos ifjúember, aki más időkben tán a kardot forgatná, nem pedig a könyvet. De most olyanok voltak az idők, hogy a kardot szegre kellett akasztani. Nem volt háború.

Jávornoki Bence szelíd, tejképű, csendes vérű fiatalember volt, akiről bizvást azt lehetett hinni, hogy háromig se tud olvasni. Legkedvesebb tudománya a csillagászat volt. Vett neki az apja egy nagy csillagászati könyvet, amelyet abban az időben a világon csak egyetlen helyen lehetett kapni: Németország Jena városában, egy ódon házban, és került kétszáz aranyforintba. De csak az kapta meg a könyvet, aki előbb letette a vizsgát arról, hogy ért a csillagászat rejtelmes tudományához. Ebből a nagy könyvből olvasgatta a csillagokra vonatkozó tudományt Jávornoki Benci, esténként pedig felmászott a Thököly-vár tornyára, és ott belemerült az ég csodavilágának szemlélésébe.

Talán Jávornoki Benci volt az egyetlen ember Késmárk városában, aki nem tudott a két bebörtönzött kurucról. A csillagokba néző nem látja meg, hogy mi történik körülötte a földön.

Egyszer azonban, amint Porubkay tanításáról hazafelé ballagott, és már előre örvendezett magában, hogy ismét leülhet kedves, nagy könyve mellé, egyik diáktársa, egy hetyke lengyel ifjú, bizonyos Kázmér nevezetű, így szólította meg:

- Hallod-e, Jávornoki, megmondhatnád az apádnak, hogy bocsássa már szabadon azt a két kuruc vitézt.

Benci nagy szemeket meresztett. A lengyel ifjú tovább folytatta:

- Az én apám lengyel volt, de Rákóczi zászlója alatt esett el, mert lelkesedett a szabadságért. Más nemzet szabadságáért is. Tudom, hogy te nem tehetsz az apád bűneiért, mert én azt mondom neked, hogy nagy bűn az, amit apád elkövetett.

Jávornokinak vérvörös lett az arca. Eddig csak tisztelni, becsülni hallotta az édesapját. Ez volt az első kő, amit az apjára hajítottak.

- Igen - szólt közbe Roskoványi diák, aki a beszélgetőkhöz csatlakozott -, bocsássa el az apád a kurucokat, mert erőszakkal szabadítják ki őket. Ha a főbíró nem tudja, hogy ki volt Rákóczi, majd megtaníjuk rá.

Benci elvörösödve és szégyenkezve hallgatta a diákok szavait. Kerek kis köpönyeg és hegyes kis kucsma volt akkoriban a diákok öltözete. Roskoványi Ferencen meglebbent a kerek köpönyeg. Benci ámulva látta, hogy rövid kard van a köpönyeg alatt.

- Kardot hordotok? És nekem erről idáig nem szóltatok? - kérdezte.

- Kardot hordunk, mert ha kell, erőszakkal, vér árán is kiszabadítjuk a foglyokat. Neked pedig azért nem szóltunk eddig, mert nem bíztunk benned. Hátha elárulod tervünket az apádnak.

- Benneteket nem árulnának el soha - felelt komolyan Jávornoki. - Különbem sem szokásom az árulkodás. Itt a kezem, hogy segítségtekre leszek a tervetekben. Talán többet is tehetek, mint gondoljátok. Hisz az én nagyapám is "halott", a Rákóczi halottja.

A diákok melegen megszorították Jávornoki kezét. Benci mély gondolatokba merülve ment haza a Fugger-házba, amelyben a késmárki főbírák szoktak lakni.

Otthon nem sietett bezárkózni csendes tanulószobájába, hanem hosszú lépésekkel járt fel-alá abban a nagy, bolthajtásos teremben, amely az akkori idők szokása szerint az egész családnak tartózkodási helyéül szolgált. Az egyik ablakmélyedésben kis varróasztalka állott vékony lábakon, és az asztalka mellett ült Jávornoki Ágnes, a Benci húga.

A gyönyörű Ágnes csodálkozva látta bátyja felindultságát.

- Mi bajod van, Benci? - kérdezte, és feltekintett hímzéséről.

- Hol van az apám? - kérdezte Benci felelet helyett.

- Édesapánk a tanácsülésen van a városházán. Este előtt nemigen jön haza.

- Hát nagypapa nem volt itthon?

- Jól tudod, hogy mióta az ellenség a városban tanyáz, nagypapó azóta nem mutatkozik.

- Pedig nagyon szeretnék vele beszélni - folytatta felindulva Benci. - Ezt a szégyent én nem tudom elviselni. Tudod, hogy apánk két Rákóczi-vitézt bebörtönöztetett?

- Tudom - felelt Ágnes. - Itt főznek nekik a mi konyhánkon, az öreg Siska János hordja nekik az ételt a tömlöcbe.

- Ágneske, azt a két derék vitézt nekünk kell kiszabadítani, hogy jóvátegyük azt, amit atyánk vétett.

Ágnes csodálkozva nézett bátyjára. Nem szokta meg, hogy ennyit beszéljen vele a tudós ifjú, aki csupán tanulószobájában érezte jól magát. De megszokta Ágnes, hogy senkinek se mondjon ellent. A leányokat akkor még úgy nevelték, hogy ne legyen akaratuk.

- Kedves bátyám - felelt Ágneske -, én mindenben engedelmeselek neked. Csak attól félek, hogy édesatyánk ellen cselekszünk, ha a foglyokat kiszabadítjuk. Kérdezzük meg talán édesapánkat, mielőtt bármit cselekednénk.

- Mindig mondtam - kiáltott fel Benci (pedig sohasem mondott semmit) -, hogy leányokkal nem lehet komoly dologról beszélni! Hisz éppen édesapánk elkövetett hibáját kell jóvátennünk, hogyan kérdezhessük meg akkor őt?

- Én nem tudom, hogy édesapánk valami hibát követett volna el - felelt Ágneske, és könnybe lábadt a szeme. - Nagyon csodálkozom rajtad, Benci bátyám, hogy így beszélsz apánkról.

Az ifjú tudós erre nem tudott mit felelni, azért tehát elhagyta a szobát.

Már estére hajlott az idő, és a téli alkonyat rózsás fénye ráereszkedett a késmárki tornyokra, háztetőkre. Az öreg Siska János, a város őrmestere, nagy medvebőr bundájában belépett a kapun, és előkereste a város kulcsait, amelyek egy nagy kampósszögön függtek a főbíró házában. Ilyenkor szokta Siska János Késmárk kapuit bezárni a kulcsokkal. Reggelig senkinek se nyitották ki a kaput, még a királynak se.

- Siska bácsi - szólította meg Jávornoki Benci az öreg katonát -, egy szavam volna kendhez. A Thököly-várban bezárt kurucokkal szeretnék beszélni.

- Nem lehet az, kedves ifjúrám. Hét lakat őrzi azt a börtönt - felelt Siska János. - Meg aztán minek háborgatnánk szegényeket? Úgysem várnak azok már egyebet, mint azt, hogy mikor viszik őket a vesztőhelyre.

- Nekem mégis volna egy szavam velük.

Az öreg katona csóválgatta a fejét.

- Hiszen szólni: azt lehetne velük. Úgy a vasrácsos ablakon keresztül. Mert a tömlőcajtó kulcsait maga a főbíró uram őrzi. Még éjjel is a feje alá teszi.

- Hát akkor vezessen kend engem arra a helyre, ahonnan a foglyokkal szót válthatok. Megjutalmazom a fáradságát.

- Jöjjön az ifjú úr - felelt az öreg katona, és a beálló estében elvezette Jávornoki Bencit a Thököly-várban mélyen a föld alatt elhúzódó folyosóba. Jaj, be hideg van itt! És sötét, mint a csillagtalán éjszaka.

- Itt vannak a foglyok - szólt suttogva Siska János. - Most pedig megyek a városkaput bezárni, mert mindjárt itt van az éjszaka.

Jávornoki, amint egyedül maradt a mély folyosóban, hangos szóval megszólalt:

- Kurucok! Fogoly kurucok!

- Ki háborgat minket szomorú rabságunkban? - kérdezte egy hang a föld alól.

- Jóbarát van itt.

- Azt mindenki mondhatja - felelt az előbbeni hang. - Nekünk már nincsenek jóbarátaink. Elhagyott bennünket mindenki.

A mély sötétségben tompán hangzottak a szavak, és lánccsörgés kísérte a hangokat. Ez a legszomorúbb zene a föld alatt.

- Én azért jöttem - folytatta Jávornoki, miután egy darabig visszafojtott lélegzettel hallgatta a rablánc hangját -, hogy kiszabadítsalak benneteket. Visszaadjalak benneteket a szabadságnak...

- Rákóczinak! - felelt a föld alól egy hang.
- Mert mi még szabadságunk árán sem leszünk árulókká.
- Inkább szenvedtek örökös fogságot vagy talán halált? - kérdezte dobogó szívvel az ifjú Jávornoki.
- Száz halált inkább, mint az árulást! - hangzott a föld alól. - Mondd, felebarátunk, aki arra érdemesítettél bennünket, szegény rabokat, hogy szót szólj hozzánk, nem láttad-e még ma este, hogy valami különös alkotmányt építenek az ácsok a piacon?
- Semmit sem ácsolnak a piacon!
- Valami olyasmit se, ami a vérpadhoz hasonlít, mert mintha kopácsolást hallottunk volna a piac felől?
- Szikora szűcs porolja a medvebőröket a piacon.

Egy másik hang szólalt meg a börtönben:

- Mondd, jámbor idegen, Havasalföldről semmi hír sem érkezett idáig? Átlépte-e már a kis Rákóczi az ország határát?
- Semmiféle más hírem nincs számotokra, csak az, hogy nemsokára ki fogtok szabadulni.
- Akkor közeledik is már a kis Rákóczi diadalmas seregével! - kiáltott fel a hang, amely Kanizsié volt, a diáké. - Különben az a gonosz főbíró nem eresztene ki a tömlöcből.

Jávornoki Benci, amikor ezt hallotta, lemondott arról a szándékáról, hogy megismertesse magát a foglyokkal. Hogyan bizhatnának azok benne, a főbíró fiában! Elhatározta, hogy elhallgatja a nevét, és mikor alulról ismételték kiléte felől, így felelt:

- Késmárki diák vagyok! Diáktársaim nevében jelentem nektek, hogy nemsokára út a szabadulás órája.

A börtönfolyosó végében pislogó mécsvilág csillant meg. Az öreg Siska János tért vissza, hogy bezárja éjszakára a Thököly-várat. Jávornokinak mennie kellett.

- Isten veletek, még hallani fogtok rólam.

Másnap, mikor az öreg Siska János a foglyoknak az enivalót a börtönbe vitte, azok addig faggatták az öreget, amíg meg nem vallotta, hogy a tegnapi látogató senki más nem volt, mint Jávornoki, a harmadik Jávornoki.

A foglyok elgondolkoztak, és sokáig ültek szótlánul börtönükben. Végre János magiszter törte meg a csendet:

- Furcsa csillagok járnak felettünk, diák. Mikor a fiúk vállalkoznak arra, hogy az apák vétkét jóvátegyék!

A diák hosszú hallgatás után felelt:

- Hát ahhoz a pompás ebédhez mit szólsz, magiszter, amit ma kaptunk? Azt meg Ágneske főzte nekünk a maga két kezével.

Aztán egyszerre felsóhajtottak:

- Csak már Rákóczi fiáról hallanánk hírt, mindjárt könnyebb volna a rabság!

Krúdy Gyula

Korunk 2003 December

Rákóczi és Károlyi

Kovács Ágnes

Mivel a történelem fegyveres konfliktusokkal terhes időszakai felnagyítják a kortársak közötti politikai, ideológiai és morális különbségeket, szinte kínálják az alkalmat egyes közszereplők eszményítésére, illetve mások elmarasztalására. Nincs ez másként a Rákóczi-szabadságharc esetében sem, amelyben a hős és antihős, sőt áruló ellentéppárt Rákóczi és Károlyi testesíti meg. S bár a szakirodalomban egyre kevésbé szalonképes a sematikus s főleg az aktuális politikai kurzus értékrendje szerinti értékelés, a történeti köztudatot ma is ez a felfogás jellemzi. Nemrégiben a Duna Televízióban nem kisebb személyiség, mint a kiváló erdélyi költő, Kányádi Sándor mondta el gondolatait a szabadságharc évfordulója kapcsán Rákócziról, Bercsényiről és Károlyiról. S ahogyan annak idején édesapjától hallotta, vele egyetértve, nagy tisztelettel szólt a „nagyságos fejedelemről” és „Bercsényi uramról”, míg Károlyiról a következő kontextusban fejezte ki véleményét: „Amikor Károlyi Sándor elérulta a szabadságharcot...” Kányádi Sándort hallgatva az jutott eszembe, hogy vajon Rákóczit is árulónak tartanák-e a Károlyit megbélyegzők, ha Szatmá-ron ő kötött volna békét. Sejttem, hogy nem, és magyarázatként azokra a körülményekre hivatkoznának, amelyek miatt Károlyi is szükségesnek vélte a Habsburgokkal való megegyezést.

Ismert, hogy a Rákóczi és Károlyi közötti ellentét, jóllehet viszonyuk – néhány hónapot leszámítva – sohasem volt ideális, a szatmári béke, illetve az odáig vezető tárgyalások megítélésében csúcsozott ki. Jogos tehát a kérdés: miért jutott a fejedelem és tábornoka egymástól gyökeresen eltérő álláspontra a közös küzdelem döntő szakaszában? Anélkül hogy belemennénk a nemzetközi kapcsolatok alakulásának részleteibe, tekintsük át, hogyan ítélte meg Rákóczi és Károlyi a külső segítség esélyeit!

Az *Emlékiratokból* analógia idézett mondatok szerint a fejedelem a francia- bajor seregekkel való egyesülés reményében indította meg a Habsburg-ellenes felkelést, de ezt az angolok höchst□ádti győzelme meghiúsította. Utólag tudjuk, hogy a szabadságharc kimenetele katonailag már ekkor megpecsétlődött, de el kell ismernünk, hogy a kortársaknak Hőszt□ádt után is volt okuk bízni a magyar és az európai politika összekapcsolásában. Nem hagyható ugyanis figyelmen kívül, hogy XIV. Lajos, ha nem is a szükséges mértékben, pénzügyileg és katonailag támogatta a felkelést, 1705-ben pedig elismerte Rákóczi erdélyi fejedelemségét. A csatavesztés után nagy lendülettel beindult diplomáciai offenzíváról sem lehetett még tudni, hogy kudarcra fog vezetni.

Az 1706-os esztendő újabb francia vereségei azonban intó jelként szolgálhattak volna a kuruc vezetés számára! Ám a tanulságok levonása elmaradt, a fejedelem a Ramillies-nél aratott fényes angol győzelem után két hónappal megszakította a nagyszombati béketárgyalásokat. Úgy tűnik, Rákóczi csak az ónodi trónfosztás után jött rá, hogy a Magyarországgal szemben folytatott francia politika alapelvei semmit sem változtak az előző évtizedekhez képest. Ahogyan korábban, a francia segítségnyújtás célja most is a Habsburgok meggyengítése volt. A detronizációt követően, amely a francia-magyar szerződésből volt hivatott elhárítani a jogi akadályt, XIV. Lajosnak nem kellett attól tartania, hogy a kurucok kiegyeznek Béccsel. A fejedelem mégsem fordíthatott hátra a Napkirálynak, mert az nemzetközi elszigetelődést jelentett volna a mozgalom számára, amelynek még mindig voltak belső tartalékai. Talán abban is reménykedett, hogy XIV. Lajosnak mégis lesz lehetősége a magyar ügy diplomáciai támogatására. Mivel Rákóczi mindig is azt vallotta, hogy a magyar függetlenség kivívására csak európai kapcsolatrendszerben és egy univerzális béke keretei között van esély, a francia politikában csalódva, újabb támogatók után nézett. Mint tudjuk, ezek a próbálkozások nem jártak sikerrel, 1707-ben azonban váratlan irányból nyílt lehetőség a nemzetközi elszigeteltségből való kitérésre. Az Északi-háború egyik főszereplője, az Európa felé nyitni szándékozó I. Péter ajánlott szövetséget Rákócziinak, aki kezdeti habozás után elfogadta az együttműködést. A cár hamar rájött, hogy Rákóczi kapcsolatai nem eléggé hatékonyak az orosz érdekek képviseléséhez, s amikor a poltvai csata után a Portára menekült XII. Károly Oroszország megtámadására uszította a törököket, mindent megtett a Habsburgokkal való jó viszony érdekében.

A külső segítséggel kapcsolatban korábban is szkeptikus Károlyi 1710–11 telén már csak a Béccsel kötendő kompromisszumban reménykedett, ahogyan ezt az 1711. január utolsó napjaira datálható feljegyzése is tanúsítja. Az eddig csak Márki Sándor által hasznosított, ám több helyen is rosszul értelmezett irat eredetijét Bánkúti Imre találta meg néhány évvel ezelőtt, és 1996-ban közzé is tette. Bánkúti szerint a fogalmazvány – és semmiképpen sem emlékirat, ahogyan Márki nevezte – saját célra készült, nem a fejedelem számára. „...tartalmánál fogva is kizártnak tartom – írja –, hogy feljegyzését Károlyi 1711 januárjában átadta volna a fejedelemnek, sőt azt is, hogy tartalmát közölte volna vele. Hiszen Rákóczi aligha bízta volna meg a Pálffyval való tárgyalások folytatásával, ha tudja, hogy Károlyi már akkor elfogadta annak feltételeit.”

Jómagam úgy vélem, hogy Bánkúti Imrénél csak részben van igaza. Abban mindenképpen, hogy a feljegyzés fogalmazvány, amely ebben a formában aligha került Rákóczi kezébe. Azt azonban jó okunk van feltételezni, hogy az irat keletkezése összefügg Rákóczi és Pálffy vajai találkozójával, s hogy a tartalmát a fejedelem is ismerte. (Ebből a szempontból nincs jelentősége annak, hogy Károlyi írásban vagy csak szóban fejtette ki véleményét a fejedelemnek.) Mire alapozható ez a feltételezés? Tudjuk, hogy a Pálffyval folytatandó tárgyalásokkal megbízott Károlyi – aki a kuruc tábornokok közül ekkor már egyedülként tartózkodott Magyarországon – 1711. január 24-én indult el Munkácsról a Lengyelországba távozott fejedelem után, hogy rávegye őt a császári fővezérel való találkozásra. Mivel Károlyi ekkor már nem bízott a kúrhatalmak támogatásában, a hazai gazdasági és katonai helyzetet pedig katasztrofálisnak tartotta, úgy vélte, hogy Rákóczi hazatérése és a tárgyalásokba való bekapcsolódása elengedhetetlen feltétele a fegyverszünet meghosszabbításának és a szabadságharc politikai rendezésének. Véleményem szerint ekkor készült a fent említett feljegyzés, amely Rákóczi volt hivatva meggyőzni a Pálffyval való kapcsolatfelvételt, végső soron a Habsburg-házzal való megbékélés szükségességéről. Károlyi akkor hozakodhatott elő papírra is vetett érveivel, amikor a fejedelmet Skoljéjból Munkácsra kísérte. Rákóczi ugyanis, aki optimista hangulatban indult útnak, január 29-én keltezett levelében azt írta Bercsényinek, hogy a szabadságharcnak katonailag nincs perspektívája, és az országban általános a békevágy.

Az európai erőviszonyok alapján Károlyi az alábbi szempontok mérlegelését javasolta:

1. Van-e remény külső segítségre? 2. Ha van is, elősegíti-e a békességet? 3. Ha nincs, mikor (előbb vagy utóbb) célszerű kiegyezni? 4. Ha van szándék a békekötésre, hogyan lehet azt megvalósítani?

Károlyi a válaszokat is megfogalmazta. Úgy vélekedett, hogy „se Pogánytól, se Kereszténytől” nem lehet segítségre számítani, mert a szóba jövő országok (Franciaország, Svédország, Oroszország) gazdasági és katonai nehézségei, illetve politikai érdekei ezt nem teszik lehetővé. Ezért azt indítványozta, hogy a fejedelem „alázza meg magát”, írjon a császárnak, s jelezze, hogy kész a megbékélésre. Egyidejűleg tudassa a „Keresztény Méltóságokkal”, azaz a külföldi hatalmasságokkal, hogy ezt a keresztények közti vérontás megszüntetéséért teszi. Ha az Udvar elzárkózik, mindenki láthatja, hogy a békesség nem a kurucokon múlt. Végezetül Károlyi felajánlotta, hogy kész személyesen Bécsbe vinni Rákóczi levelét, sőt életét is feláldozni, ha ott a „Nemzet kárát” tapasztalja.

A feljegyzés tehát valóban azt tükrözi, hogy Károlyi már 1711 januárjában az uralkodóházzal való megegyezést tartotta a legkedvezőbb megoldásnak a szabadságharc lezárására. Arról azonban nincs szó az iratban, hogy elfogadta volna Pálffy feltételeit. A következő hónapok eseményei is igazolják, hogy Károlyi a császári fővezér ajánlatát csak tárgyalási alaplak tekintette. Lényegében a fejedelem is hasonlóképpen vélekedett, mert a Pálffyval való találkozást követően olyan értelemben tájékoztatta Olcsván a hadsereg tisztjeit és a jelen levő nemesi képviselőket, hogy nincs kifogása a politikai rendezés ellen, csupán a részleges kegyelmet tartja elfogadhatatlannak. Igaz, azt is kijelentette, hogy személyét illetően még nem döntött a béke elfogadása ügyében, s hogy továbbra is bízik a külső segítségben. A tíz nappal később megtartott salánki konferencián azonban már merevebb álláspontot képviselt, a tárgyalásokról mint az időhúzás eszközéről nyilatkozott. Február 18-án úgy távozott Salánkról, hogy nem hagyott konkrét utasítást a hadszervezési feladatok miatt távol lévő Károlyi számára. Mindössze arra kérte, hogy „a mint az alkalmatosság mutatja, mentől jobban, úgy folytassa gyegetelm hazánk dolgait...”

A Salánkra visszatérő Károlyi meglepte a nem várt fordulat, s a találkozás reményében a fejedelem után indult Munkácsra, de már nem találta ott. Helyette levél várta, amelyet Rákóczi Vereckéről írt neki, és egy ugyanott keltezett pátens. A levélben a fejedelem meghatóan búcsúzott tábornokától: „kedves hazám boldogulásának munkáját kezeben adom, melyet hitem s kötelességem szerént én is éjjel-nappal előmozdítani nem szűnök...” A levélből az is kiderül, miért sietett vissza a fejedelem Lengyelországba. Bercsényitől kapott híreket, aki Dolgorukijra, a cár miniszterére és lengyelországi megbízottjára hivatkozva arról számolt be, hogy a Porta nem szándékszik háborút indítani Oroszország ellen, s ráadásul a francia-orosz szövetség is létrejött. „Így lévén a dolog – írta Rákóczi –, aratásra többet magammal megyek vissza, mint a mennyivel most kimegyek...” A pátens a még fegyverben álló kurucokhoz és az összeszövetkezettekhez intézte a fejedelem, s arra kérte őket, hogy mindaddig ne oszoljanak szét és engedelmességedjenek a fővezérséggel megbízott Károlyinak, amíg vagy „tracta által”, vagy fegyverrel nem érik el céljukat.

A levelekre és a pátensre Károlyi kézhöz vételük után azonnal, február 21-én válaszolt. Ez az a levél, amely néhány kutató szerint Károlyi írásbeli esküje, amelyre később Rákóczi is hivatkozott. Vizsgáljuk meg mi is a következtetés alapjául szolgáló levélrészletet! A korabeli stílusnak és frazeológiának megfelelően Károlyi megköszönte az öt mint „együgyű”, „erőtlen” és „méltatlan szolgát” ért bizalmat, és ráruházott felelősségére hivatkozva a következőket írta: „én is ezen alázatos levelem által azon kötelességemre és hitemre magamat devoveálom és üdvözölendő hitemmel kötelezem is, valamelyek Felsőgednek aperiáltam és bővön declaráltam, melyek között emlékezni méltóztatik Felsőged még egy extrema resoluciomról, kit is post omnem casum töttem vala fel, s arról semmi resoluciom nem lött ezen írásban; hanem az Felsőged irányozza szükségesnek, ez uttán is meg lehet, holott nem, mulhatik, de abban bizonyos lehet, hogy mind azt, mind egyebet, nem egyéb végre kívánok folytatni s meg is mutatni, hanem egész nemzetemnek javára és Felsőged intentionának secundálására, kire nem szükség historiámat tovább nyújtani, hanem az egy Isten adgion erőt, egészségét, alkalmatosságot csekély tehetségemnek mindezeknek végbenvitelére, kiben vagyon teljes bizodalom is.”

Csak egyetlen írásból tudjuk Várkonyi Ágnessel, aki úgy értelmezi ezeket a sorokat, hogy azok egy „élete nagy pillanatát megélt államférfi elkötelezettségéről szólnak”. Abban is igaza van, hogy ez „Károlyi talán legszebb vallomása”. Azt azonban kétkel, hogy az idézet a fejedelem melletti elkötelezettség megvallása lenne. Ha ugyanis figyelembe vesszük a levél keletkezésének előtörténetét, és megfelelő központoszással segítjük a szövegértést, a fogalmazásból egyértelműen kiderül, hogy Károlyi nem a fejedelem személyére, hanem azon „kötelesség” teljesítésére esküszik, amelyről korábban részletesen beszélt Rákócziinak.

A január végén készült feljegyzés ismeretében biztosra vehető, hogy a „kötelesség” a szabadságharc békés lezárásának előmozdítását jelenti, az „extrema resolutio” pedig, amelyre a fejedelem se a pátenzenben, se a magánlevelekben nem tért ki, a Károlyi személyes mediációjára vonatkozó indítványt. Ha Rákóczi ezt hasznosnak tartja, ezután is sor kerülhet rá – véli Károlyi –, ha azonban nem, „múlhatik”, azaz eláll a javaslatától. Bárhogyan határoz is a fejedelem, ő az „egész nemzet” javára fog munkálkodni, s mivel hiszi, hogy Rákóczi is erre törekszik, egyszersmind az ő szándékait is segíti.

A levél megírása után Károlyi visszatért Olcsvára, mivel tudta, hogy Pálffy folytatni akarja a tárgyalásokat, Rákóczi viszont azt parancsolta, hogy ne lépjen kapcsolatba vele. Itt kapta kézhez a császári fővezér két levelét, aki sürgette a Károlyival való személyes találkozást, s azt is közölte, hogy tudomása van a fejedelem Lengyelországba távozásáról, s ezért nem egyezik bele a fegyverszünet meghosszabbításába. Pulay János szerint, aki elsőként írta meg a szatmári béke történetét, Károlyi – „nem akarván a fejedelem előtt való hitelét megvesztegetni” – Munkácsra ment, ahol a parancsnoksággal megbízott Sennyey Istvánnal és másokkal megvitatta a kialakult helyzetet. Velük egyetértve, s mivel a fejedelemtől nem kapott hasznosítható tanácsot, március 11-én felkereste Pálffy-t a debreceni táborban.

Mint tudjuk, a két fővezér találkozója felgyorsította az eseményeket, és 1711. április 29-én elkészült a békeokmány végző változata, amelyet a nemesek és a főtisztek május 1-jén és 2-án írtak alá a jelképes fegyverletételt követően. Az idáig vezető út mind Rákóczi, mind Károlyi számára nehéz volt. A fejedelem attól félt, aminek a megvalósításáért Károlyi fáradozott: a béke megkötésétől, mivel a tárgyalásokkal főleg időt akart nyerni. Károlyi viszont attól rettegett, hogy az időhúzással csökken az esélye egy magyar szempontból előnyös megegyezésnek.

A hazai és a nemzetközi viszonyok alapján Károlyi félelme indokolt volt. A gazdaság romokban hevert, a mozgalom társadalmi bázisa végzetesen leszűkült, a kuruc sereg már képtelen volt érdemleges teljesítményre. Ezen a helyzeten csak a külső segítség javíthatott volna, erre azonban nem lehetett reálisan számítani. Ezért illuzórikus az a – még ma is megfogalmazódó – feltételezés, hogy a szabadságharc meghosszabbítása a megvalósultnál előnyösebb szerződést is eredményezhetett volna.

Mivel Rákóczi nem fogadta el a békét, akár arra is gondolhatnánk, hogy olyan információkkal rendelkezett a külső segítség lehetőségeiről, amelyekről mások, köztük Károlyi, nem tudtak. Am egyetlen forrást sem ismerünk, amely ezt a feltevést alátámasztaná. Azt viszont tudjuk, hogy 1711. április 19-e után már ő maga se hitt többé az orosz segítségben, hiszen aznap jutott tudomására, hogy a Porta háborúra készül I. Péter ellen, s ezt Franciaország is támogatja.

Mivel magyarázható akkor Rákóczi megegyezést elutasító magatartása? Másfél évtizeddel korábban erre a kérdésre azt a választ adtam (és ma is úgy vélem), hogy az erdélyi fejedelemséghez való ragaszkodással. Pedig annak a külső segítségnél is kisebb volt a realitása. A fejedelemség ugyanis, a Hódoltságéhoz hasonlóan, a Habsburg és a Török Birodalom közti erőegyensúly következtében jött létre, s annak megbomlásával, jelen esetben a Habsburgok javára történő módosulásával, megszűnt a létfeltétele. Restaurációra csak akkor lett volna esély, ha azt egy európai békekonferencia jóváhagyja. Ennek lehetősége azonban már akkor veszélybe került, amikor Anglia, megrettenve a Habsburgok hatalmának túlzott növekedésétől, tárgyalásokba bocsátkozott Franciaországgal, s az általános rendezés helyett a különbékékhez vezető utat egyengette.

A fejedelemség restaurációját nemcsak Rákóczi, hanem más politikus, így Károlyi is fontosnak tartotta, mert a rendi érdekvédelem biztosítékát látta benne. Am amíg Károlyi tudomásul vette, hogy Erdély jogállásának megváltoztatására az adott körülmények között nincs mód, a fejedelem nem nyugodott bele tervének meghiúsulásába. Mivel nehéz elhinni, hogy Rákóczi ne ismerte volna fel a fejedelemség visszaállítása és az európai hatalmak érdekei közötti összefüggést, felvetődik a kérdés: miért ragaszkodott hozzá ennyire mereven?

Megítélésem szerint a válasz a két politikus személyiségében keresendő, ezért célszerű az eddigieknél hangsúlyosabban figyelembe venni a Rákóczi és Károlyi származása, vagyoni helyzete, műveltsége és társadalmi környezete közötti különbségeket.

II. Rákóczi Ferenc nagy múltú családok leszármazottjaként látott napvilágot. Egyenes, illetve oldalágon lengyel királyt, erdélyi fejedelmeket és horvát bánokat tudhatott ősei között, s még mostohaapja is fejedelmi címet szerzett. A *Vallomások* szerint környezete csak öt éves korában tudatosította benne előkelő származását, amikor is anyja német-római szent birodalmi hercegi cím elnyeréséért folyamodott számára a német birodalmi kancellárnál. Innentől kezdve a gyermek abban a szellemben nevelkedett, hogy uralkodásra hivatott, s erkölcsi kötelessége a családi tradíciók folytatása. Ezzel is magyarázható, meg persze a familia anyagi helyzetével, hogy a megpróbáltatások nem befolyásolták iskoláztatását.

Munkácsra megkezdett tanulmányait a vár feladása után a neuhausi jezsuita kollégiumban folytatta, amely latinsága tökéletesítése mellett főleg történelmi-erkölcsi ismereteket közvetített számára. 1690-ben a prágai egyetem következett, ahol az ifjú Rákóczi logikát, matematikát és metafizikát tanult, de érdektelenség tartotta az oktatást. Később azonban nem panaszkodott a színvonalra, meglehet azért, mert az őt különösen érdeklő fizikát, ballisztikát és architektúrát hallgatta. Ekkoriban már rendszeresen vadászott, és rangjának megfelelően, tornamester segítségével fejlesztette fizikai állóképességét. Tizennyolc éves korától a bécsi elit olykor léha, de tájékozott, művelt köreiben forgolódott és természetesen megtanult németül. 1693-ban itáliai utazásra indult, s közben az olasz nyelvben is jártasságot szerzett. Franciaul ekkor még nem tudott, a számára oly kedves nyelvet csak később sajátította el. A csaknem kétfélmillió holdas birtokkal rendelkező főúr a következő esztendőben házasságot kötött Sarolta Amália hessen-rheinfelsi hercegnővel, s ezáltal Eleonóra császárnéval, az orléans-i herceggel és német választófejedelmekkel került rokonságba.

Ezzel szemben a Károlyi család – bár honfoglaló nemzetségből származott – évszázadokon át csak szűkebb hazájában, Szatmár megyében és a szomszédos területeken volt ismert. A bárói cím és a főispánságot Károlyi Sándor nagyapja, Mihály szerezte meg a familia számára, katolizálásának és a Bethlen Gáborral való rokonságnak köszönhetően. A rangemelés azonban nem járt együtt számottevő vagyonosodással, a családot még sokáig a bene possessionatus nemesség életkörülményei jellemezték.

A húszgyermekes családba született Sándor alig háromévesen veszítette el édesanyját, akinek halála után, hat kiskorú testvérével együtt, Munkácsra került, Báthory Zsófia felügyelete alá. Négy esztendő elteltével Ungváron kezdte látogatni az elemi iskolát, de két év múlva, amikor a bujdosómozgalom elérte a várost, apja hazavitte Szatmárra. Ettől kezdve az ottani iskolamester és egy házitánító oktatgatta, s már tizenkét esztendő volt, amikor az apa úgy határozott, hogy fivérével együtt Kassán taníttatja, bentlakó diákként. Am ezúttal se volt szerencséje, Thököly Imre felvidéki támadása véget vetett tanulmányainak.

Némi szünet után Pozsony következett, de az itteni tanulóiód is rövidre sikeredett. Ezúttal tragikus esemény, István bátyjának halála miatt szakadtak meg Károlyi Sándor tanulmányai, immár végérvényesen. A család egyetlen örökösévé lett tizennyolc éves ifjút ugyanis az ekkor már idős és betegeskedő apa hazarendelte, hogy felkészíthesse a rá váró feladatokra.

Károlyi megértette apja szempontjait, és engedelmeskedett neki, bár szívesen maradt volna még Pozsonyban. Fialat kora ellenére tudta, hogy a zaklatott tanulóvékertől később még súlyos árat fizethet. Azt azonban aligha gondolta, hogy néhány év múlva olyan társadalmi közegben kell helytállnia, amely, akarva-akaratlanul szembesíti őt hiányos műveltségével. A kuruc vezetés tagjaként gyakran kisebbrendűségi érzés gyötörte, mert hamar felmérte, hogy a többi tábornok nemcsak előkelőbb nála, hanem műveltebb is. A felismerés akár bénítólag is hathatott volna, de Károlyit – aki tehetséges, becsvágyó és aktív ember volt – önképzésre sarkallta. Am bármily sok ismeretre tett szert autodidaktaként, műveltségbeli hiányosságait csak részben tudta pótolni.

Rákóczival szemben, aki az előkelő származás és rokonság mellett tekintélyt parancsoló megjelenése és zárkózottsága miatt sokak számára megközelíthetetlen egyéniség volt, Károlyira a gyakorlatiasság, közvetlenség, az átlagon felüli empatikus és kommunikációs képesség volt jellemző. A szatmári főispán egész életében arra kényszerült, és alkata is arra predesztinálta, hogy tárgyilagosan mérlegelje a helyzetet, és rugalmasan reagáljon a körülmények változására. Őt nem kötötték gúzsba olyan szempontok, amelyek Rákóczi politikai és emberi magatartását meghatározták. Ez számos előnnyel járt, amelyeket a saját és a közösség javára egyaránt kamatoztatott. A fejedelem viszont, aki gyermekkorától kezdve erős küldetésudattal rendelkezett, és minden helyzetben csak „szuverénként” értelmezte önmagát, semmilyen körülmények között nem volt hajlandó lemondani dinasztikus örökségéről, ami 1711-ben a szabadságharc katonai felszámolásával, Magyarország cseh típusú integrációjával fenyegetett. Ezért nagy szerencsének tartom, hogy a felkelés válságos periódusában a Rákóczi-féle politikának volt alternatívája.

Károlyi politikai felfogásának és közéleti tevékenységének két sarkköve volt: az uralkodóház szolgálata és a rendi érdekek képviselete. Míg 1703-ig a kettőt össze tudta egyeztetni, a dolhai győzelmet követő bécsi látogatás után választásra kényszerült, s a számára fontosabb rendiség mellett kötelezte el magát. Mivel azonban a törvényes királlyal való szembefordulás a családi hagyományokkal való szakítást is jelentette, Károlyi súlyos lelkiismereti válságot élt át. A sors úgy hozta, hogy 1711-ben újra döntéshelyzetbe került. Ezúttal az általa is nagyrabecsült Rákóczi ellenében vállalkozott – ismét csak a rendiség érdekében – a meggyőződése szerint legcélszerűbb politika képviseletére. Én úgy vélem, hogy Károlyi helyzetértékelése háromszáz év látatából is jóváhagyható. Olyan békét kötött, amelyet nem követtek szankciók, amely a nyugalom és a fejlődés lehetőségét ígerte. Igaz, a Habsburg-monarchia keretei között, de ez még mindig több előnnyel járt, mint a kilátástalan küzdelem folytatása. A kortársak szemében a megegyezés nem volt árulás. A többség itthon akart boldogulni, s a fejedelem emigrációra buzdító javaslata számára nem volt járható út.

Ennek ismeretében számomra elfogadhatatlan a megegyező Károlyi elmarasztalása, aki 1711-ben jó politikai döntést hozott. Ellentétben a fejedelemmel, aki pedig nagyon is tudatában volt annak, hogy a felkelés kimenetele a nemzetközi viszonyok függvénye, de morális megfontolásból elhatárolódott a békekötéstől. A morális politika azonban ez esetben nem magasabb rendű a reálpolitikánál, mert az ország érdekeit az utóbbi képviselte. Ezért nem értek egyet Köpeczi Bélával, aki korábbi sarkosabb véleményéből némileg „kihátrálva”, ám a fejedelem irányában még mindig elfogultan, azon az alapon állítja szembe Rákóczit és Károlyit, hogy „az emberi természet jobban szereti a politikában a moralitást, mint a reálpolitikát”. Az idézett mondat azt sugallja, hogy a megegyező Károlyi – bármennyire indokoltan tette is, amit tett – morális értelemben nem rehabilitálható.

Mivel azonban a kompromisszumkészség hiányát általában sem, a politikában pedig különösen nem lehet morális többletként értelmezni, Károlyi tevékenységének erkölcsi mércéje csakis az lehet, mennyire szolgálta a megegyezés az ország érdekeit. Károlyi 1711 utáni közpályája azt bizonyítja, hogy a szatmári békekötő haláláig felelősséggel és buzgalommal munkálkodott a magyar viszonyok fejlesztésén. A Habsburgokkal való megegyezést azon az alapon bírálni és elutasítani, hogy ez a reálpolitikai lépés több mint egy évszázadon át fenntartotta a feudalizmust, „s ezzel [...] hozzájárult Magyarország politikai, gazdasági és szociális elmaradásához”, azért sem indokolt, mert Rákóczi sem törekedett a feudális rendi struktúra megváltoztatására. Ideje lenne hát túllépni azon a szemléleten, amely nem tudja összeegyeztetni Rákóczi és Károlyi politikáját, s képtelen fel- és elismerni, hogy a Rákóczi vezette szabadságharc és a Károlyi–Pálffy-féle békemű együtt kényszerítette rá a Habsburg-dinasztiát korábban sérelmezett politikájának módosítására. Tudomásul kellene venni, hogy más értékekkel rendelkező személyiséget igényelt a küzdelem megegyezéssel történő lezárása, mint a felkelés vezetése, s hogy Károlyi érdemeinek elismerése nem kisebbíti Rákóczi történelmi jelentőségét.

Rákóczi-szobrot avattak Yerres-ben

Ahol a Nagyságos Fejedelem szívét őrizték végakarátának megfelelően.

A bronz szobrot Borsi Antal sárospataki művész készítette és a Nemzeti Erőforrás Minisztérium parlamenti államtitkára avatta fel Franciaországban.

**Minden évben megtartották a koszorúzást.
Ez a felvétel még 2003-ban készült.**

Magyarok és franciák együtt emlékeztek szombaton a Rákóczi-féle szabadságharcra és annak vezetőjére a franciaországi Yerres-ben: II. Rákóczi Ferenc halálának 275. évfordulóján a fejedelem mellszobrát Halász János, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium parlamenti államtitkára avatta fel a Párizshoz közeli kisváros Rákóczi terén.

A bronzból készült alkotást Borsi Antal sárospataki szobrászművész készítette a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat kezdeményezésére, a Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének támogatásával. A mellszobor posztamentjére egy szívalak van belevésve, alatta pedig a „Nagyságos fejedelem, legyen akaratom szerint” olvasható franciául és magyarul.

A Párizstól 23 kilométerre található Yerres-ben töltötte Rákóczi franciaországi emigrációjának utolsó két évét 1715 és 1717 között. Törökországban bekövetkezett halála után, végakaratajának megfelelően, az itteni kolostorban helyezték szívet örök nyugalomra. A fejedelem szívet tartalmazó aranyszelencének később, a történelem viharaiiban nyoma veszett, Yerres lakói azonban a mai napig őrzik a magyar történelem emblematikus alakjának emlékét, s minden évben megemlékeznek Rákócziról.

Rákóczi emlékoszlop Yerres-benA szoboravatást követően a helyi önkormányzat és a párizsi Magyar Ház több évtizede hagyományosnak számító nagyszabású ünnepségén a résztvevők - a Magyarországról érkezett delegáció tagjaival együtt - megkoszorúzták a fejedelem tiszteletére 1937-ben a magyar állam által a francia kisvárosnak adományozott emlékoszlopot (Csáky József szobrászművész alkotása). A város büszkeségének számító obeliszk 1978 óta áll a Rákóczi nevét viselő téren, ahol valamikor a magyar szabadságharc vezetőjének menedékhelyet biztosító kamalduliak kolostora emelkedett. Az emlékoszlop elé került a fejedelem mellszobra.

Az elmúlt évtizedek során a megemlékezők nem láthatták magát Rákóczi Ferencet, a most felavatott alkotás viszont művészi módon szimbolizálja a fejedelem arcát és szívet, amellyel szimbolikusan beteljesült a végakarata - hangsúlyozta avatóbeszédében Halász János. Az államtitkár „a magyar szabadságvágy emblematikus alakjának” nevezte II. Rákóczi Ferencet, aki a Habsburg birodalom elleni első jelentős küzdelem vezetője volt. „A francia néphez hasonlóan a magyar nép sem tudta soha elfogadni a szolgaságot, az elnyomatást” - emelte ki az államtitkár. A két ország közös történelme fontos mozzanataként jelölte meg, hogy XIV. Lajos király szövetségese volt II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek, aki a nyolc évig tartó magyar szabadságharc leverése után a Napkirály meghívására érkezett 1713-ban Franciaországba.

A katonai szertartással kísért koszorúzást megelőzően a yerres-i Saint Honest templomban II. Rákóczi Ferenc fejedelem tiszteletére mutattak be misét. Az ünnepséget követően - amelyen részt vettek többek között Ódor Ferenc, a Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének elnöke, Kovács János, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat főjegyzője, Hörcsik Richárd, *Sárospatak* polgármestere és a környékbeli, Rákóczi emlékéhez kapcsolódó települések vezetői: Köteles János, *Komlóska* polgármestere, Kormos János *Regéc* polgármestere valamint Szemén János, *Felsővadász* polgármestere – a kulturális központként működő yerres-i kastélyban Nicolas Dupont-Aignant polgármester, parlamenti képviselő és a Magyar Ház látta vendégül a mintegy száz meghívottat.

A nagyságos fejedelem, a ma az elszakított területeken lévő szülőfaluja, Borsi (Borša), valamint a hamvait 1906 óta őrző Kassa a szoboravatáson nem képviseltette magát.

A megemlékezést magyar folklór programok kísérték, amelynek keretében fellépett a Hegyalja Népi Együttes, valamint Nagy Csaba tárogató művész.

(*mti, rakocziopera.blogspot nyomán Szent Korona Rádió*)

Hűséges olvasóinknak a Rákóczi-díjról

Bepillantás

Yerres polgármesterének, Nicolas Dupont-Aignant úrnak
2010. ápr. 21.
Tisztelt Polgármester Úr!

2010. április 8-án A Magyar Művészetért Díj Kuratóriuma és a Rákóczi-díj kuratóriuma Sárospatakon, a Rákóczi-várban tartott ülésén döntött arról, hogy idén és jövőre Rákóczi-díjakat adományoz, a nagy fejedelem halálának 275. évében, illetve a Rákóczi-szabadságharc leverése, Rákóczi száműzetése 300. évfordulóján.

Úgy döntöttünk, hogy a kamalduli szerzetesek emlékére két országban is, Magyarországon Majkon, Franciaországban Grobois emlékére Yerres-ben szeretnénk Rákóczi-díjat adományozni.

Az Önöknek átadandó díj - melyet szeretnénk Önnek átnyújtani és az Önök városházán megőriztetni - egyszersmind szól a Rákóczit szerető magyar-francia kapcsolatoknak, múltnak és jelennek, és mint ilyen, szól az ott élő magyaroknak, köztük a Magyar Ház Egyesület képviselőinek.

Úgy tudom, minden év szeptember elején rendeznek Önöknél megemlékező ünnepet. Ez lehetne az alkalom. Ezen alkalomból innen Magyarországról vinnénk ki és adnánk át a díjat, néhányan, a kuratórium tagjai közül, Rákóczi-szerelmes férfiak és nők. Nagy szeretettel gondolunk a franciákra, akik hasonlóan éreznek, ezért is ítéltük oda ilyen szokatlan módon a díjat.

Köszönettel vesszük azt a segítséget, amelyet magyar részről a díj átadásához nyújt A. Szabó Magda Asszony, a Duna Tv alelnöke és Dobó Ágota Asszony, a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága igazgatóhelyettese - akihez a Majki kamalduli szerzetesek magyar műemlékei is tartoznak -, hogy Önnel együtt, Önnek koordinálva keressenek optimális megoldást a díj átadására, melynek emelkedettsége főként az Önök válaszában múlik..

Őszinte tisztelettel Dr. Gubcsi Lajos, A Magyar Művészetért Díj és a Rákóczi-díj kuratóriumának elnöke, 2010. 04. 21.

A képen a Rákóczi-díjátadás Sárospatakon, ápr. 8-án, a tárogatón Nagy Csaba játszik, a mikrofonnál Hörcsik Richárd polgármester és a díj elnöke, Gubcsi Lajos

A Rákóczi Hírlevelet szerkeszti: Fenyvesi Miklós

Fogadják jó szívvel, olvassák szeretettel!

miklos.fenyvesi@fibermail.hu

<http://rakoczihirlevel.freewb.hu/>

Terjeszti a Kárpáti Harsona

<http://www.karpatiharsona.info>